

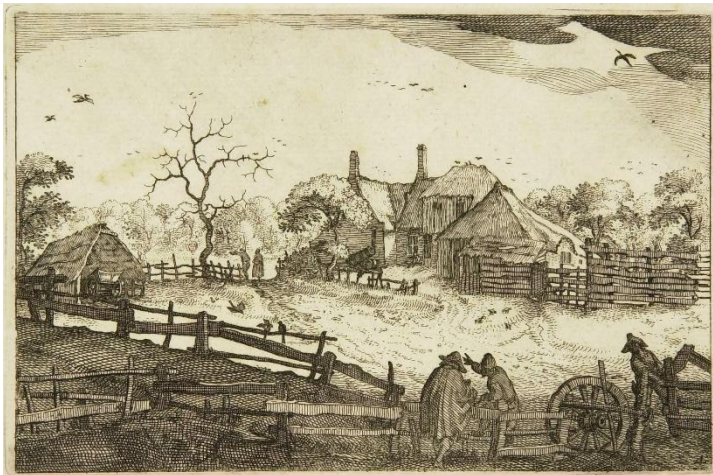
De HAARLEMMERHOUT en omgeving (overzicht)

Inhoud

1	Afbeeldingen van de Haarlemmerhout en omgeving	1
2	Kaarten van de Haarlemmerhout en omgeving.....	13
3	Bestuurlijke problemen tussen Haarlem en Heemstede	21
3.1	Inleiding	21
3.2	1539: uitspraak Grote Raad te Mechelen t.a.v. belastingvrij tappen	21
3.3	1583: uitspraak Staten van Holland over erfpacht Haarlemmerhout	22
3.4	1798-1813: Franse tijd en herstel rechten	22
3.5	1848/1851: herziening Nederlandse Grondwet en Gemeentewet	23
3.6	1927: annexatie Haarlemmerhout en omgeving door Haarlem.....	23
3.7	Voorbeelden van wederzijdse irritaties.....	25
4	De voorgeschiedenis van de Haarlemmerhout.....	26
5	De ondergang door het Spaanse beleg en de herbeplanting erna	27
6	Diverse reorganisaties van de Haarlemmerhout	31
6.1	J.D. Zocher Jr.	31
6.2	Tuinarchitect Springer	31
6.3	De Tweede Wereldoorlog en wat daarna kwam	32
7	Horeca en recreatie in en rond de Haarlemmerhout.....	35
7.1	Inleiding	35
7.2	Zeer beknopt historisch horeca-overzicht in en rond de Haarlemmerhout	36
8	De buitenplaatsengordel rond de Haarlemmerhout	37
8.1	Inleiding	37
8.2	Zeer beknopt buitenplaatsen- en bijbehorende wijkontwikkelings- overzicht	37
9	Bijzondere onderdelen van de Haarlemmerhout	38
10	Kunst in de Haarlemmerhout.....	39
11	Verkeersproblematiek, de Gordiaanse knoop.....	40
12	Bibliografie	41

1 Afbeeldingen van de Haarlemmerhout en omgeving

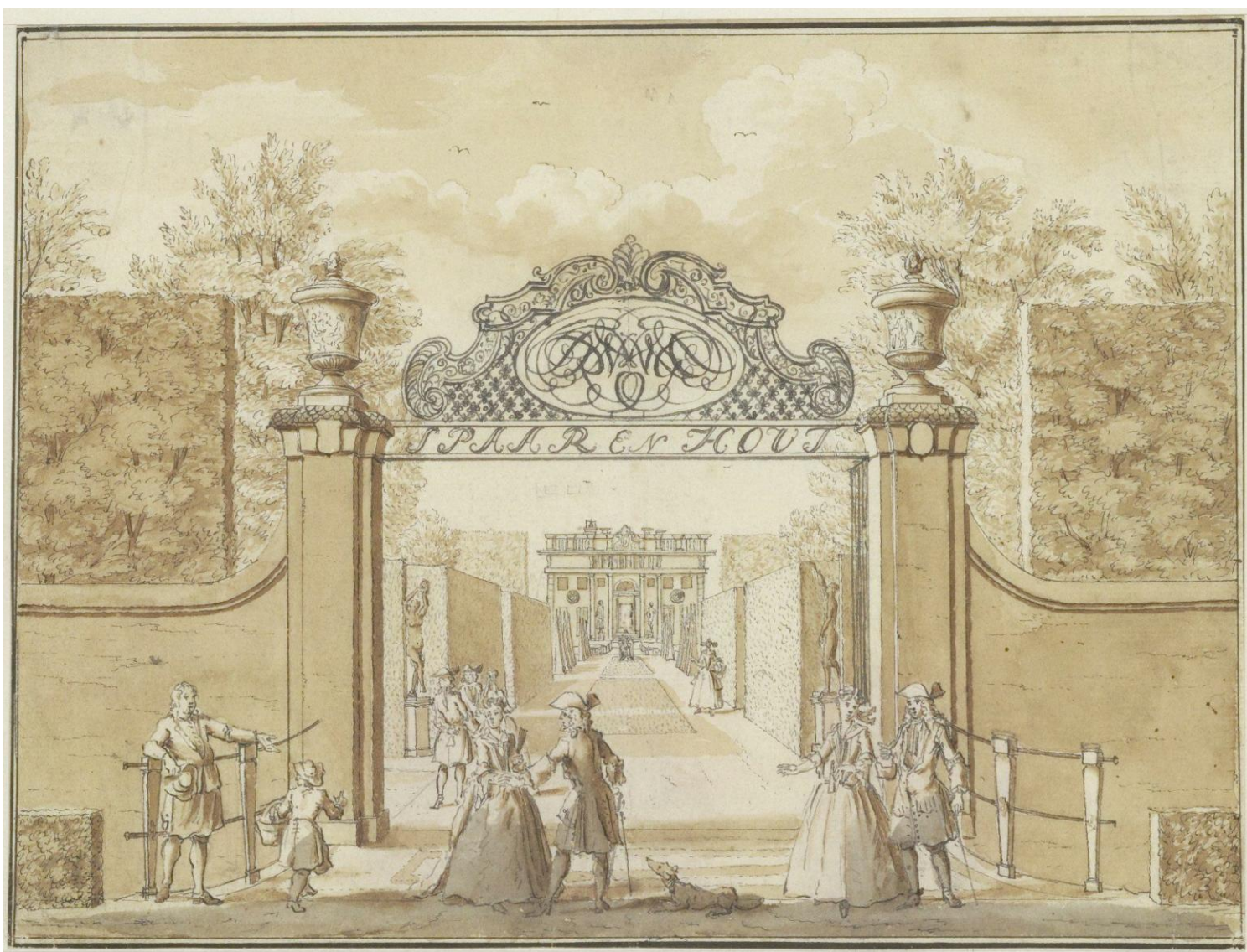
Er is een grote hoeveelheid afbeeldingen en foto's van de Haarlemmerhout aanwezig. Zodoende vindt u hier alleen een selectie van historische afbeeldingen van de meest kenmerkende zaken. Bij de pinnen van diverse onderdelen van de Haarlemmerhout vindt u nog veel meer tekeningen, kaarten en modern en historisch fotomateriaal. Onderstaande afbeeldingen zijn op oplopende datum gesorteerd.

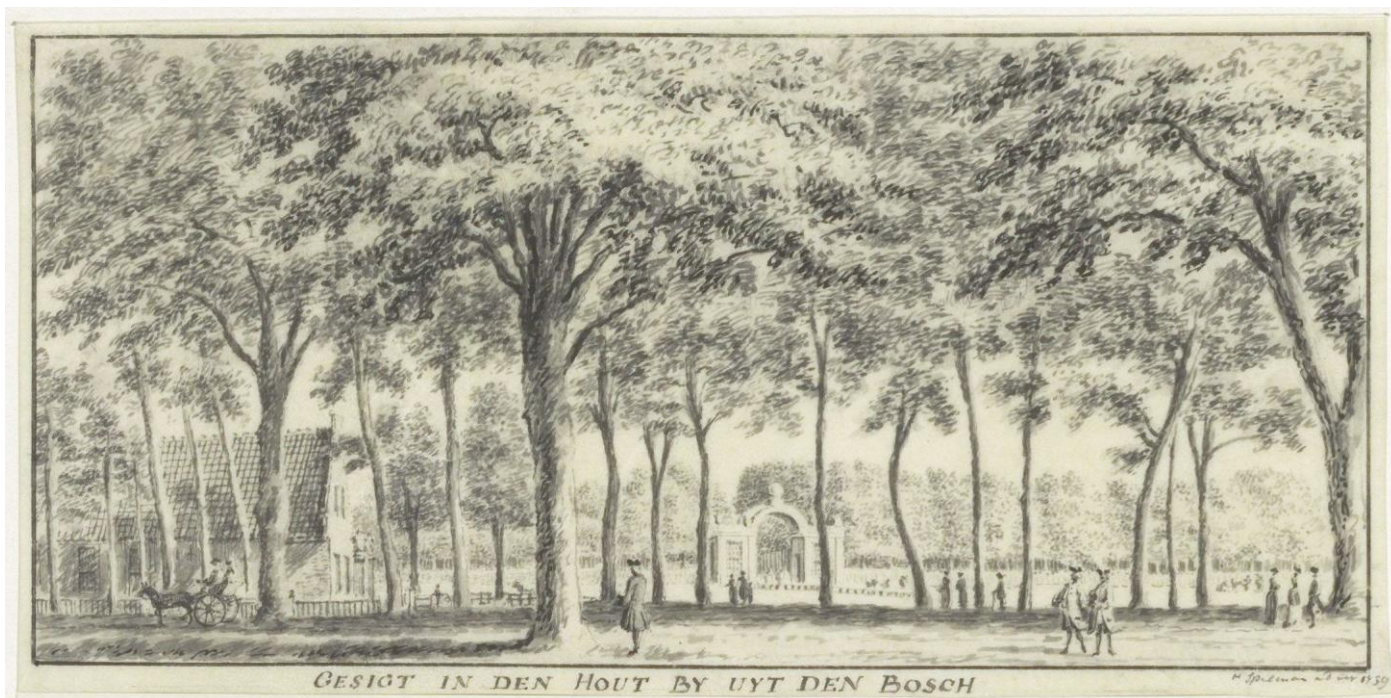
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnr nummer 42551. Maker: C.J. Visscher. Datum: 1611-1621. De Paters Herberg ter hoogte van de voormalige buitenplaats Bosch en Vaart aan de Wagenweg.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 42200. Maker? Datum: ±1730. Zuider Buiten Spaarne, zicht richting zuidwest. Van links naar rechts: Zorgvrij, Bellevue, Sparenrust, 't is Genoeg, Lustrust, Spaarnzicht

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41439. Maker: H. de Leth. Datum: 1731-1732. Kleine Houtweg, gezicht richting oost op het ingangshek van de vroegere buitenplaats Spaar en Hout. Op de smeedijzeren bekroning van de poort de initialen van de toenmalige eigenaar en zijn vrouw (De Neufville en Van Gelder)

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41408. Maker: H. Spilman. Datum: 1739. Gezicht in den Hout bij Uyt den Bosch. Links de buitenplaats Uit Den Bosch. In het midden de theekoepel ongeveer op de plek van de huidige Vredenhofkapel. Deze theekoepel behoorde bij de buitenplaats Bosch en Hoven. Men kijkt richting zuidoost over de Spanjaardslaan heen

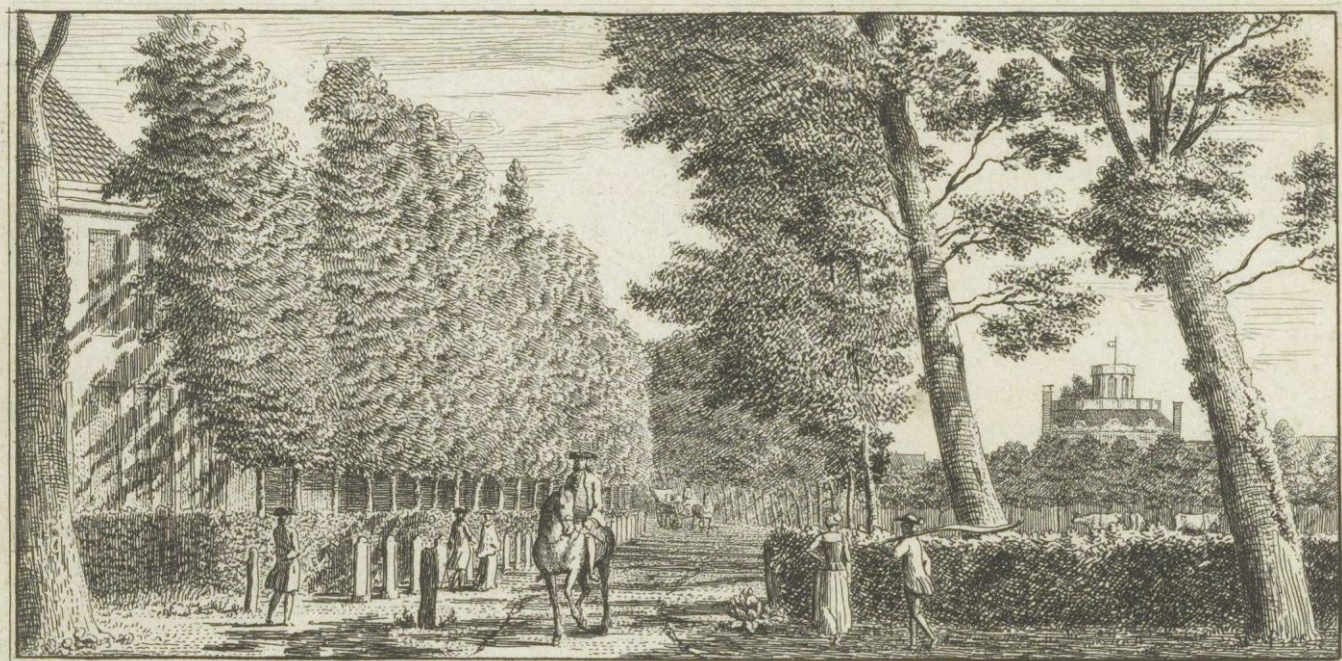

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41424. Maker: H. Spilman. Datum: 1759-1761. De Lindelaan, ziende op het Dronkenhuisje. Zicht in de Spanjaardslaan richting west op de herberg "Het Dronkenmanshuisje". Momenteel staat hier het landhuis Eindhoven. Geheel rechts ziet men het veel lagere hakhout. Tussen het hakhout en de laanbomen ziet men de lucht.

DE IN GANG VAN DEN HOUT, BY 'T DRONKENHUISJE.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41866. Maker: H. Spilman. Datum: 1761. De ingang van de Hout bij het Drunkenhuisje. Momenteel: staande met de rug naar het landhuis Eindenhout, kijkend richting oost. Links ziet men het Zandvoortepad. In het midden kijkt men door de Spanjaardslaan heen.

GEZIGT BEZUIDEN DEN HOUT, IN DE GASTHUIS LAAN.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41862. Maker: C. van Noorde. Datum: 1762. Gasthuislaan (nu geheten Zuiderhoutlaan), gezicht richting zuid ter hoogte van Zuiderhout. Geheel links een stukje van het buitenhuis Zuiderhout en rechts in de verte de buitenplaats Leeuwenhoofd (nu Sint Jacob in de Hout)

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41859. Maker: H. Spilman. Datum: 1763. Sterrebos of de zogenaamde "achthoek" in de Haarlemmerhout bij de hoek tussen de Spanjaardslaan en de Fonteinlaan. Op de achtergrond waarschijnlijk de bebouwing aan de Wagenweg. Dit is het voormalige Hobbelde veld.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 42206. Makers: H. Spilman/G. Toorenburgh. Datum: 1765-1775. Zuider Buiten Spaarne, gezicht richting noord. Links de westoever en rechts de Schalkwijker weg met de runmolen Spaarn en wind. Van geheel links naar rechts: Bellevue, Sparenrust-zuid, Sparenrust-noord, 't Is Genoeg, Lustrust, Spaarnzicht-zuid, Spaarnzicht-noord, Vliet zorg, Zorgvliet, Buitenzorg, Spaarnelust, Buitenrust, Garenrust, Rustenburg

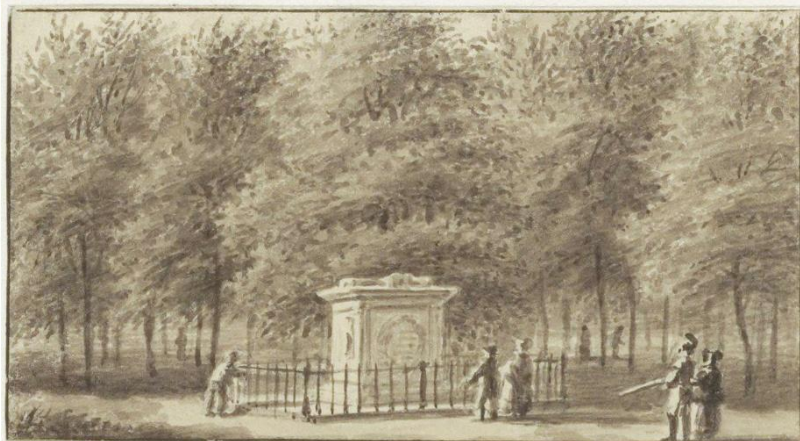
Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnummer 42659. Maker: P. van Liender. Datum: 1770-1780. Wagenweg, gezicht richting noord. Rechts de thee-koepel van het landhuis Bosch en Hoven en op de achtergrond het landhuis Vredenhof.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 159 Provinciale Atlas Noord-Holland, Inventarisnummer 1968. Makers: P. Schouten, B.R. Comte, C.A. Mechel. Datum: 1792. Het Paviljoen Welgelegen (provinciehuis), Gezicht richting noordoost vanaf de kruising Dreef/Florapark

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 44132. Maker: I. De Wit Jansz. Datum: 1800. Gezicht in de Haarlemmerhout.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnummer 41884. Maker: W. Hendriks. Datum: 1820. Titel: In de Haarlemmerhout. De prent is aangekocht in 1899. Volgens de aanwinstenlijst van 1899 is de tekening gesitueerd aan het einde van de Kleine Houtweg langs de sloot. Gezien de richting van de schaduwen moet dit een gezicht in zuidelijke richting zijn.

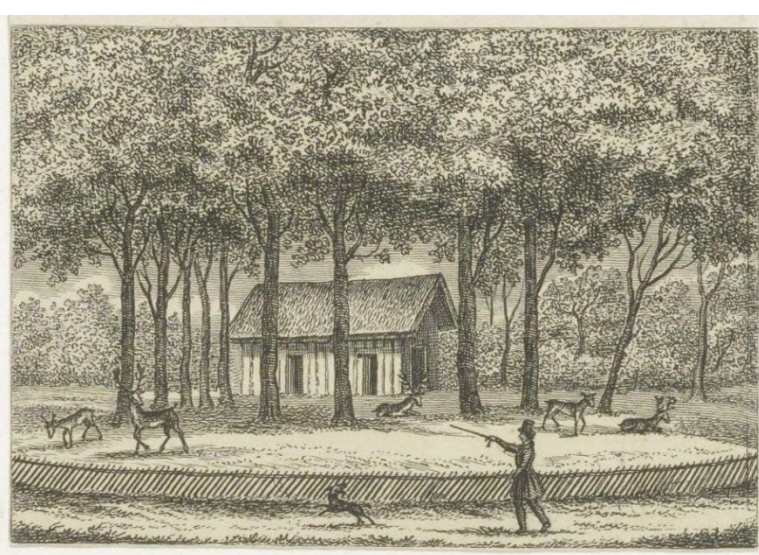
Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41400. Maker: J. Reekers. Datum: 1823. Costermonument in de Haarlemmerhout.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 46315. Maker: H.P. Oosterhuis, D. Sluyter. Datum: 25 juli 1825. Volksfeest, met o.a. een koorddanser, dat op 25 juli 1825 werd gehouden voor het Paviljoen Welgelegen (nu provinciehuis) t.g.v. de Nationale Tentoonstelling van Kunst-en Volkslijt.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41423. Maker: C.G. Verburgh. Datum: ca. 1830. Gezicht in de Haarlemmerhout.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41792. Maker: D. Sluyter. Datum: 1837. Hertenkamp in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41895. Maker: P.J. Lutgers. Datum: 1840. Wagenweg, gezicht richting noordwest op het landhuis Bos en Vaart met zijn theekoepel.

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 41728. Maker: H.W. Last. Datum: 1856. Volksspelen voor het Paviljoen in het kader van de Costerfeesten.

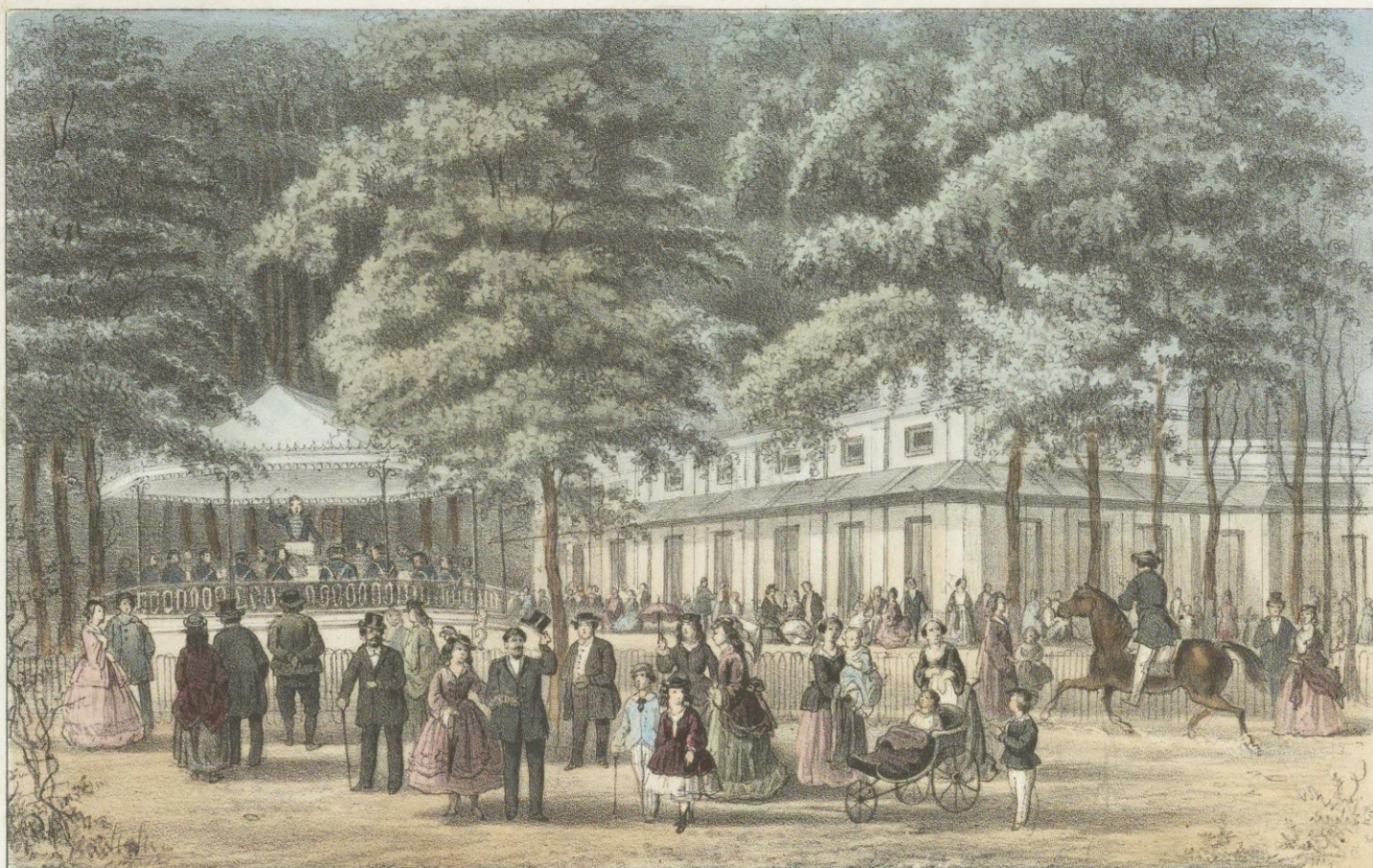

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24684. Maker: M. N. F. Rotteveel. Datum: 1869-1871. Fonteinlaan, gezicht richting noordwest op Fonteinlaan 3-9 (Hotel van den Berg (Heerenlogement)). Geheel links de Koningin Wilhelminalaan.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 44059. Maker: ? Datum: 1873. Fonteinlaan, gezicht richting zuidwest. Geheel links achter Buitensociëteit(Dreefzicht). Midden bebouwing : Hotel van den Berg en links ervan het Heerenlogement

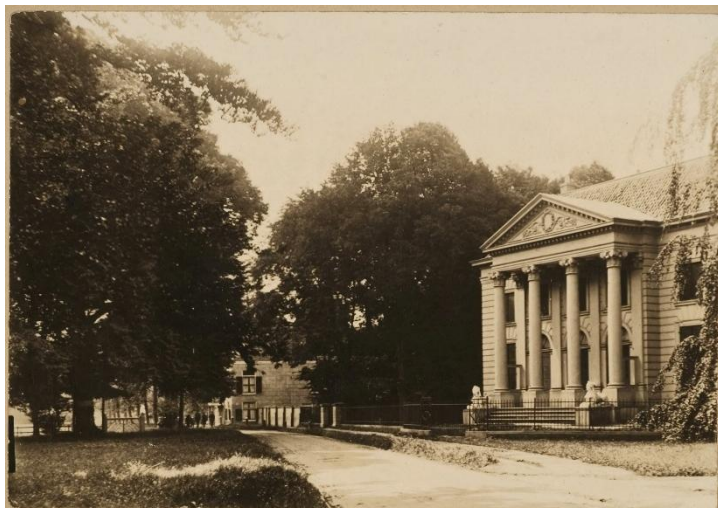
HAARLEM.

SOCIÉTÉ EN DEN HOUT.

SOCIÉTÉ AU BOIS.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 44097. Maker:? Datum: 1873. Fonteinlaan. Gezicht op de Buitensociëteit, nu Dreefzicht. Gezicht op de noordzijde. Vermoedelijk gezicht richting oost vanaf de noordkant van de Koningin Wilhelminalaan

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 40239. Maker:? Datum: 1880-1900. Wagenweg, gezicht richting zuidwest op het landhuis Eindhoven. Op de achtergrond het landhuis Vredenhof. Let erop hoe smal de Wagenweg is!

265 Haarlemmerhout. Kleine Houtweg.

Uitg F. J. Frölich Haarlem.

M. L. G.

Carolien.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2306. Maker: uitgever F.J. Frölich Haarlem. Datum? Kleine Houtweg, gezicht richting zuid ter hoogte van de Bellevuelaan.

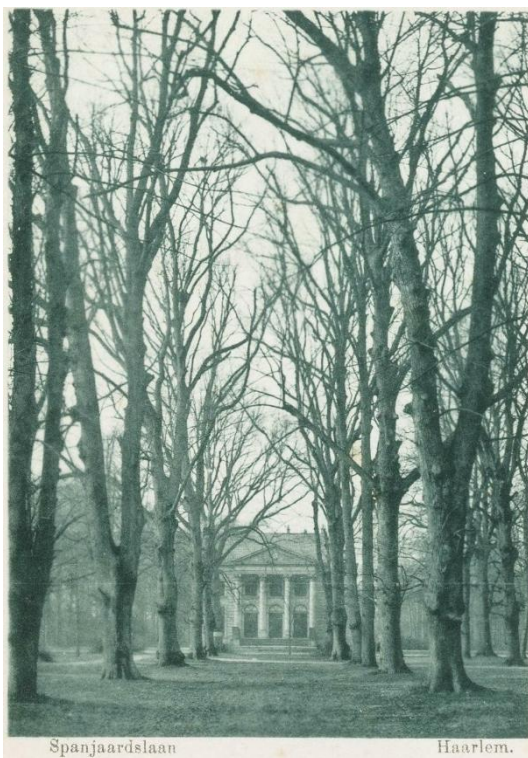
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 31501. Maker:? Datum: 1900. Dreef ter hoogte van de Hazepaterslaan, gezicht richting noord met de paardentram

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisnummer 32689. Maker:? Datum: ±1900. Dreef, ter hoogte van de Paviljoenslaan, gezicht richting noord op een groepje kinderen

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24856. Maker:? Datum: 1900. Spanjaardslaan met koets, gezicht richting oost. Mogelijk staat op deze foto bij zijn paard en koets Louis Victor. Hij was toen bewoner van de buitenplaats Zuiderhout.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2407. Uitgever: M.J. Boon Amsterdam. Datum:? Uitsnede, Spanjaardslaan, gezicht richting west met aan het eind de buitenplaats Eindhoven

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2424. Maker: Uitgever dr. Trenkler Co. Leipzig. Datum: poststempel 1905. Bosgezicht in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 38692. Maker: Zondagsblad O.H.C. Stadseditie jaargang 1907, bladzijde drie. Datum: 7 januari 1907. Fonteinlaan ter hoogte van de hertenkamp, waarvan men het hek rechts ziet. Gezicht richting noord op de stoomtram Haarlem-Leiden.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2340. Maker: W.H. van Leeuwen Haarlem. Datum: 1910. Paviljoenslaan met Nationale Bloemententoonstelling: krokusvelden van maart tot mei 1910

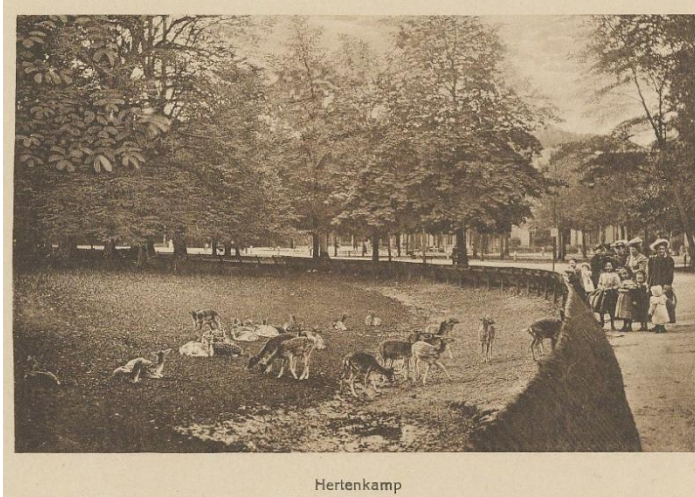
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2309. Maker: uitgever Weenenk en Snel Den Haag. Datum: poststempel 1912. Kleine Houtweg, gezicht richting zuid in het zuidelijk deel ervan

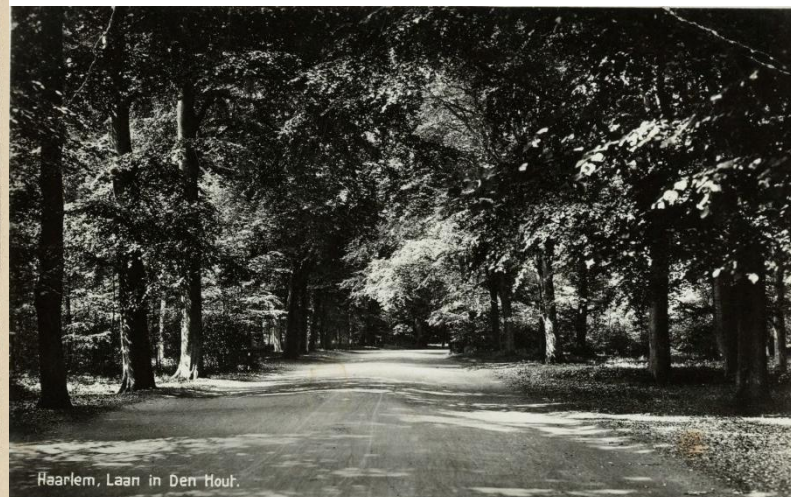
Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 2409. Uitgever: Weenenk en Snel Den Haag. Datum: poststempel van 1913. Spanjaardslaan Hrl. 107. Gezicht richting?

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem, Inventarisnummer 3215. Maker:? Datum: poststempel 1915. Fonteinlaan, gezicht op de hoek met de Koningin Wilhelminalaan geheel links. Bebouwing tussen Koningin Wilhelminalaan en Hazepaterslaan. Links Hotel Roozen, later hotel De Hout

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1334 van de Historische Vereniging Haerlem te Haarlem, Inventarisnummer 1703. Maker:? Datum: 1919. Fonteinlaan ter hoogte van de noordzijde van de hertenkamp. Gezicht richting west.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1094 prentbriefkaarten van Lou Braakman te Haarlem. Inventarisnummer 2426. Maker: uitgeverij J. Sleding Amsterdam. Datum: poststempel 1936. Laan in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollands archief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 32683. Maker: ? Datum: ±1945.
Dreef met elektrische trams bij de Hout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1478 foto's en negatieven van Fotopersbureau De Boer te Haarlem, Inventarisnummer 4340. Maker: Fotopersbureau De Boer. Datum: 5 mei 1993. Paviljoenslaan met bevrijdingspop op het Vlooienveld

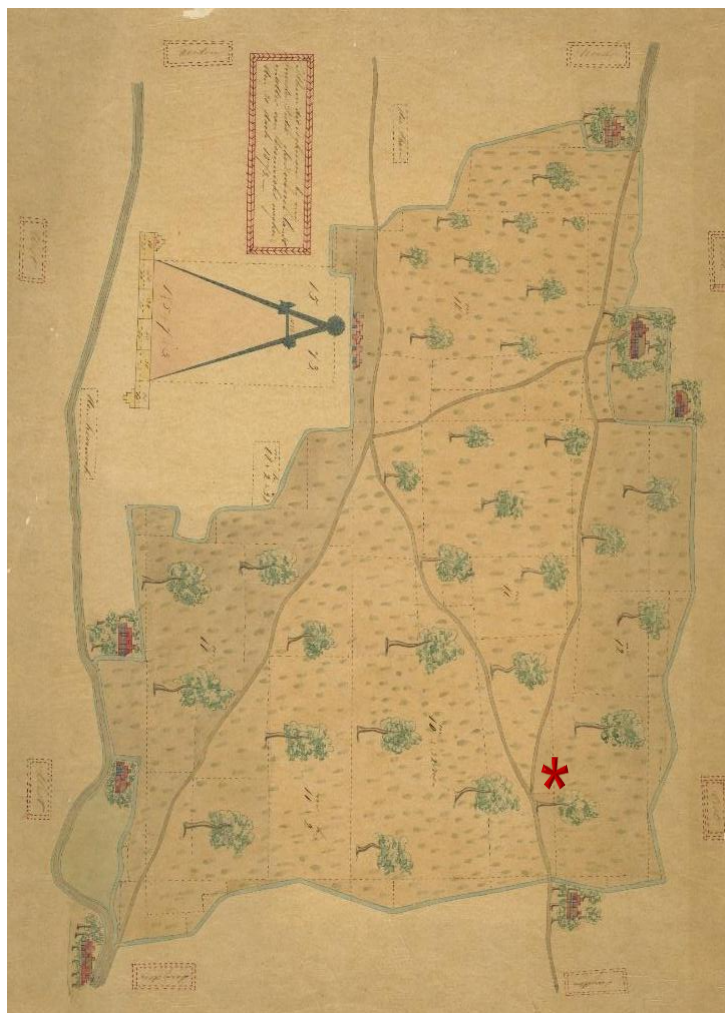
2 Kaarten van de Haarlemmerhout en omgeving

Haarlemmerhout in zijn omgeving

Noord-Hollands archief ; Uitsnede van kaart NL-HlmNHA_560_2105 ; Falkplan ; 1977 ; Plattegrond van Haarlem. Het noorden ligt bovenaan. De Haarlemmerhout en de direct erboven gelegen binnenstad van Haarlem hebben altijd een innige relatie met elkaar gehad.

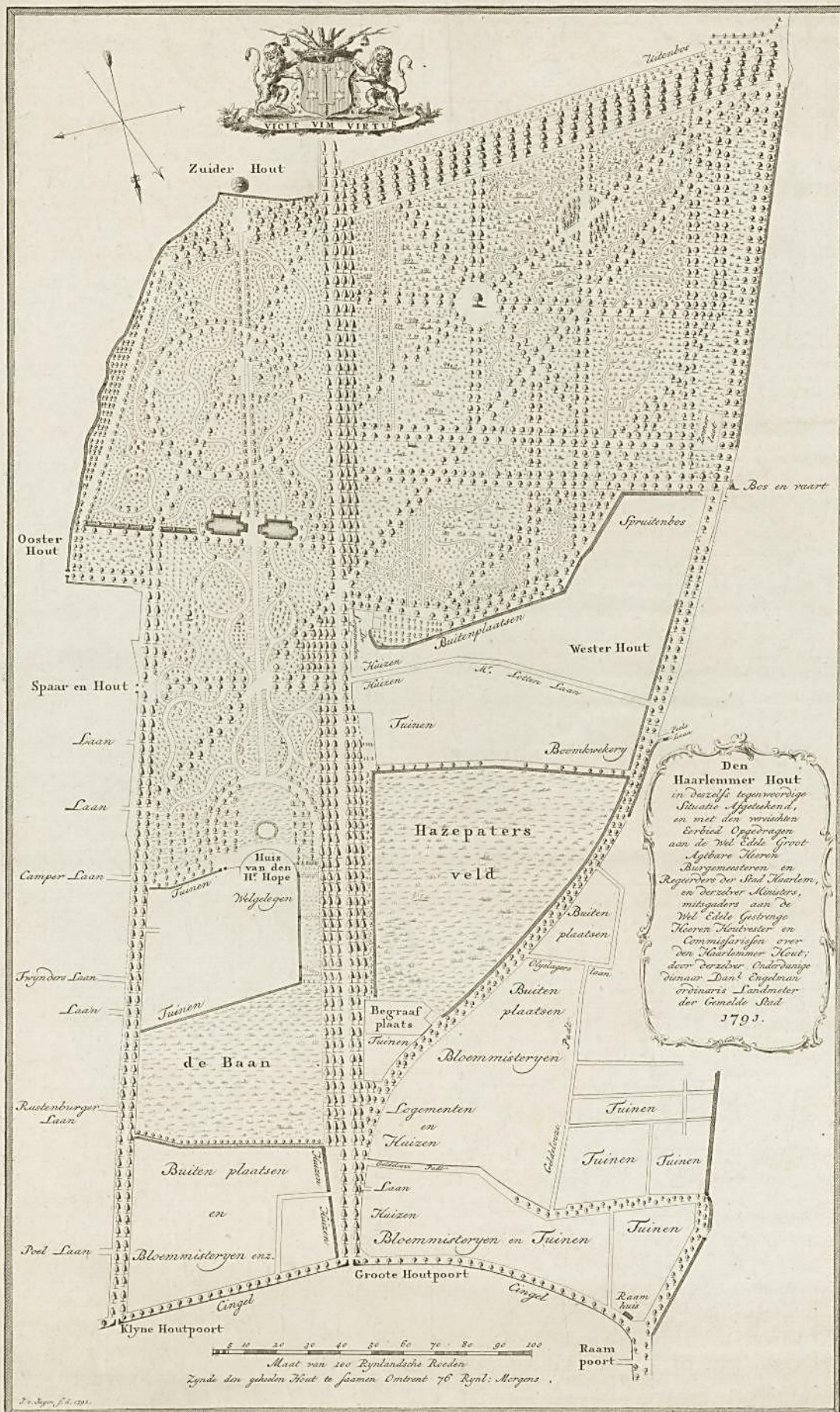
Er bestond in het verleden geen uniforme aanduiding van het noorden op een kaart. Op de ene kaart ligt het noorden links, dan weer onderaan en dan weer bovenaan. Soms kon ik een kaart draaien, maar dat lukte niet overal. Dus: houd het noorden in de gaten!

Noord-Hollands archief, uitsnede kaart Haarlemmerhout, kopie uit 1864 van een kaart uit 1573 in het Nationaal Archief, Collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 52105 ; maker: P. Coenraetsz ; datum: 1573. Het noorden ligt boven. Links ligt de huidige Wagenweg. Deze kaart geeft de situatie net na het beleg weer. N.B.: Hier ziet men de Kleine Houtweg doorlopen naar de Fonteinlaan net boven Zuiderhout *

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1097 van gemeente Heemstede, inventarisatienummer 3036. Maker: B.F. Berckenrode. Datum: 1643. uitsnede van Kaart van de Heerlijkheid Heemstede. N.B. Voor de duidelijkheid heb ik de kaart gedraaid. Het noorden ligt boven. Hier loopt de Kleine Houtweg NIET door.

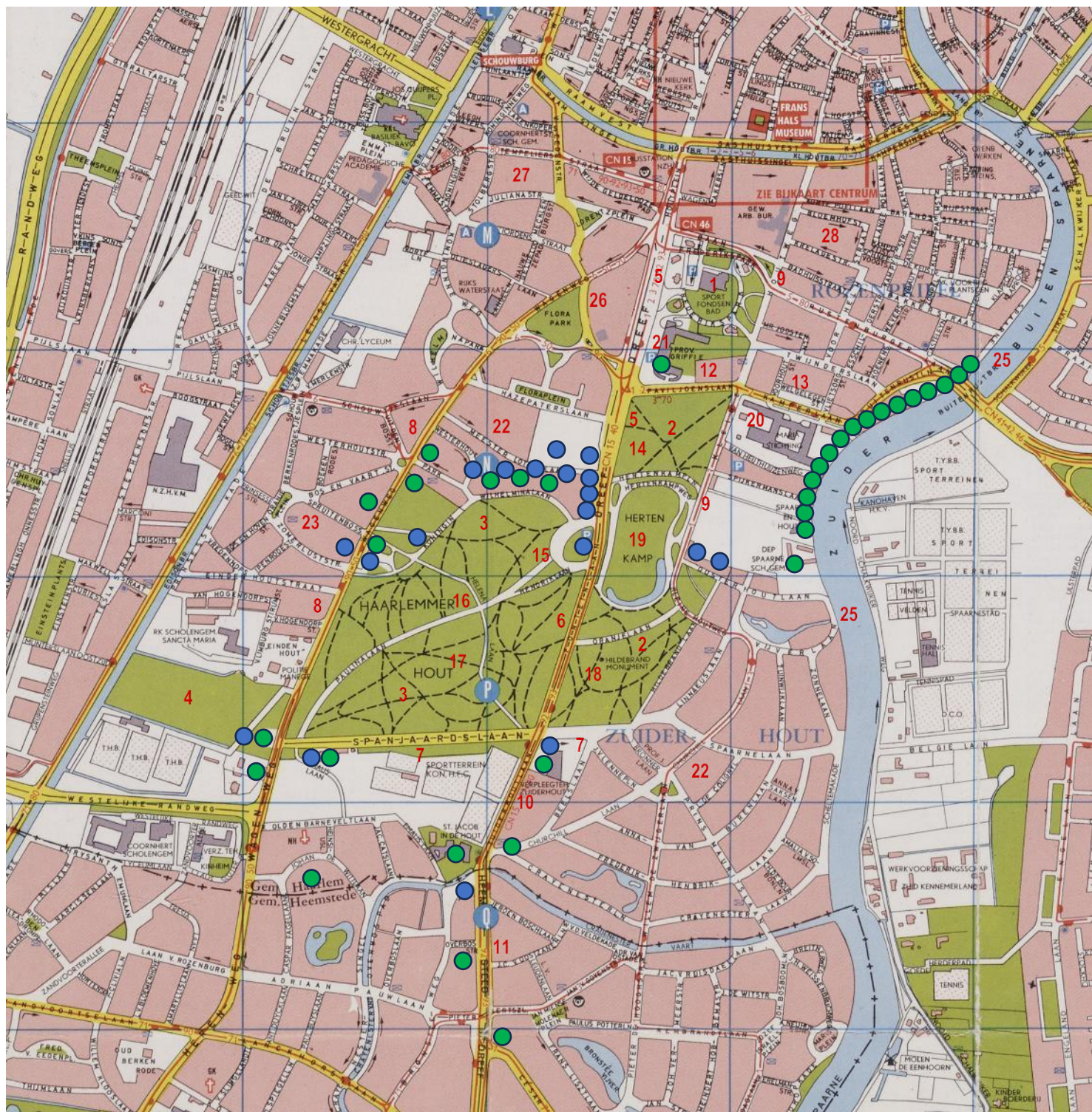
Noord-Hollands archief, kaart van de Haarlemmerhout, Collectie 269 kaarten van Rijkswaterstaat Noord-Holland vóór 1850, inv.nr. 313 ; maker: J. van Jager ; datum: 1792. Het noorden ligt onderaan. De kaart geeft de situatie weer net na de grote ingreep (zichtas) voor het Paviljoen Welgelegen

Noord-Hollands archief, kaart Haarlemmerhout naar de laatste aanleg van J.D. Zocher, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 52113 ; makers: W.C. van Baarsel, P.N. Tuyn, F.J. Nautz ; datum: 1837. Het noorden ligt bovenaan.

De Haarlemmerhout is in een Engels landschapspark veranderd en is de Fonteinlaan vervangen door een stuk park om het westelijk en oostelijk deel van de Haarlemmerhout op ingenieuze wijze met elkaar te verbinden.

Locatie van onderdelen van de Haarlemmerhout en directe omgeving

Blauwe stip: herberg

Groene stip: locatie landhuis van buitenplaats

1 : Frederikspark

2 : Kleine Hout

3 : Grote Hout

4 : Eindhoven

5 : Dreef

6 : Fonteinlaan

7 : Spanjaardslaan

8 : Wagenweg

9 : Kleine Houtweg

10 : Zuiderhoutlaan

11 : Heemsteedse Dreef

12 : Paviljoenslaan

13 : Kamperlaan

14 : Muziekkoepeel

15 : Hek zonder hek

16 : Bank van Loo

17 : Costermonument

18 : Hildebrandfontein

19 : Hertenkamp

20 : Voormalige Mariastichting

21 : Provinciehuis / Welgelegen

22 : Meester Lottelaan

23 : Wijk Zuiderhout

24 : Wijk Bos en Vaart

25 : rivier het Spaarne

26 : Wijk Florapark

27 : Wijk Koninginnebuurt

28 : Wijk Rozenprieel

3 Bestuurlijke problemen tussen Haarlem en Heemstede

3.1 Inleiding

Het lijkt wat vreemd om de beschrijving van de Haarlemmerhout te beginnen met een onderwerp over de bestuurlijke problemen tussen Haarlem en Heemstede. De wederzijdse irritaties echter vormen een eeuwenlang durende achtergrondruis, waarbinnen de ontwikkelingen van de Haarlemmerhout en omgeving hebben plaatsgevonden. Het grootste probleem werd gevormd, door het feit dat er een onduidelijke bestuurlijke situatie bestond t.a.v. de Haarlemmerhout tussen Haarlem en Heemstede. Daarnaast speelden vooral een rol de belastingverschillen en de consequenties ervan, verschillen in ruimtelijke ordening, handhaving van de orde en annexatieperikelen. Welke gemeente vindt het nu leuk om grondgebied te verliezen? Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste bestuurlijke onderwerpen, die steeds het kader van de ontwikkeling en het gebruik van de Haarlemmerhout en omgeving bepaald hebben. Overigens moet opgemerkt worden, dat een deel van deze problemen door heel Nederland een rol gespeeld hebben, waar een grotere stad grensde aan een kleinere randgemeente.

3.2 1539: uitspraak Grote Raad te Mechelen t.a.v. belastingvrij tappen

Oorspronkelijk lag vrijwel de gehele Haarlemmerhout en omgeving in het rechtsgebied van Heemstede en dus buiten dat van Haarlem. Haarlem had sinds 1245 stadsrechten en was zodoende een onafhankelijke gemeenschap. Heemstede daarentegen was een Heerlijkheid. Zo'n Heerlijkheid kon in het bezit zijn van een adellijke familie of rijke mensen. Men kon een Heerlijkheid kopen en werd dan Heer van die betreffende Heerlijkheid genoemd. Zo'n Heer kreeg het niet in bezit, maar had heerlijke rechten in de betreffende Heerlijkheid. Het belangrijkste recht bestond uit het kunnen aanstellen van lokale overheidsdienaren en gezagsdienaren, zoals de schout. Zo'n schout was een combinatie van een soort burgemeester, politiecommissaris en kantonrechter ineen. Verder bestonden de meeste rechten uit belastingen, zoals visrecht, jachtrecht en maalrecht (molen).

In het rechtsgebied van Heemstede werd in de Haarlemmerhout en omgeving belastingvrij getapt. In Haarlem moest er wel belasting betaald worden in de tapperijen (herbergen). De Haarlemmerhout en omgeving was daardoor een populair gebied voor Haarlemmers om wat te gaan drinken. Aangezien er veel tapperijen (herbergen) in en rond de Haarlemmerhout waren, liep de stad Haarlem heel veel belastinginkomsten mis. Dit leidde tot een rechtszaak bij de Grote Raad te Mechelen in 1539. Haarlem werd in het gelijk gesteld. In de rechtszaak werd bepaald, dat er vanaf de grens van de Vrijheid van Haarlem over een afstand van 500 roeden (circa 2 km) NIET belastingvrij getapt mocht worden. Met de Vrijheid van Haarlem bedoelt men het gebied, waar het stadsrecht gold. Onderstaand kaartfragment behoort bij deze rechtszaak. Deze kaart is de oudst bekende kaart van Haarlem en omgeving en geeft dus een goed beeld hoe de Haarlemmerhout er in 1539 ruimtelijk bij lag. Er is geen bebouwing aanwezig, behalve dan natuurlijk de tapperijen (herbergen), waar de rechtszaak over begonnen is.

Noord-Hollands Archief, collectie 1099 van Kennemer Atlas te Haarlem, inventarisnummer 2. Maker : S. Meeusz. van Edam. Datum: 1539. Uitsnede van Kaart van Haarlem en Heemstede tot de Kennemerbeek. Het noorden ligt links. Links zien we de zuidkant van de stad Haarlem en rechts het dorp Heemstede. Tussen de twee zwarte strepen en links van de linker streep zien we de Haarlemmerhout en omgeving liggen. Er is geen bebouwing aanwezig. Kaart houdt verband met een rechtszaak voor de Grote Raad van Mechelen, die Haarlem tegen Heemstede aangespannen had vanwege het belastingvrij tappen in de Haarlemmerhout. De Haarlemmerhout lag grotendeels binnen de Heerlijkheid Heemstede. Door dit belastingvrij tappen liep Haarlem veel belastinginkomsten mis.

3.3 1583: uitspraak Staten van Holland over erfpacht Haarlemmerhout

Haarlem kreeg in 1583 door een uitspraak van de Staten van Holland de Haarlemmerhout in erfpacht. Hierdoor had de stad gebruiksrechten en daardoor ook eigendomsrechten over de Haarlemmerhout. Echter, de rechtsmacht bleef vallen onder de Heerlijkheid Heemstede. Hierdoor werden de juridische bevoegdheden en verantwoordelijkheden van Haarlem en Heemstede nogal onoverzichtelijk.

3.4 1798-1813: Franse tijd en herstel rechten

Gedurende de Franse tijd kwamen de Heerlijkheden te vervallen. Na het vertrek van de Fransen in 1813 werden de Heerlijkheden gedeeltelijk als zakelijk recht hersteld.

Door de nieuwe Nederlandse Grondwet van 1848 kwam het grootste deel van de heerlijke rechten, dus ook de bevoegdheid om plaatselijke bestuurders aan te stellen, te vervallen. Alleen het jachtrecht bleef nog tot 1923 bestaan. Uit deze grondwet van 1848 vloeide de Gemeentewet van 1851 voort. Hiermee was het verschil tussen stad en dorp verdwenen. Alles was een gemeente geworden. Zo verdween dus het bestuurlijke verschil tussen Haarlem en Heemstede en werden dit twee gelijkwaardige gemeenten. De rechterlijke macht viel voortaan onder de rijksoverheid. Er ontstond zo een striktere scheiding tussen de diverse machten.

3.6 1927: annexatie Haarlemmerhout en omgeving door Haarlem

In 1866 uitte de Haarlemse gemeenteraad voor het eerst de wens om de Haarlemmerhout onder de bevoegdheid van Haarlem te brengen. Uiteraard was Heemstede daar niet blij mee. Dit ontaardde in een 60-jarige touwtrekpartij. De irritaties liepen geregeld hoog op. Haarlem benaderde de Koning en Gedeputeerde Staten voor zijn problemen. Historische rechten in het gebied werden ten tonele gevoerd. Vele plannen tot grenswijziging passeerden de revue. Hierbij speelde ook een rol, dat de gemeente volgens de Woningwet van 1901 een uitbreidingsplan moest maken. Nieuwe uitbreidingsplannen moesten passen binnen de gewenste ruimtelijke ordening voor een veel groter gebied. Daarnaast groeide het aantal inwoners van deze regio aan het eind van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw fors. De Haarlemse bevolkingsdichtheid was veel heel hoger dan in andere vergelijkbare steden. Uitbreidingsterreinen waren noodzakelijk. Gedeputeerde Staten van Noord-Holland raakte er ook steeds meer overtuigd dat Haarlem expansieruimte geboden moest worden. Uiteindelijk werd de annexatie een feit in 1927. De gemeente Schoten en Spaarndam werden opgeheven en bij Haarlem gevoegd. Bloemendaal, Heemstede en Haarlemmerliede/Spaarnwoude moest een gedeelte van hun grondgebied aan Haarlem afstaan. Zo kwam de Haarlemmerhout en omgeving uiteindelijk toch in het bezit van Haarlem. Dit was een aantal families in dit gebied niet erg naar hun zin. Ze verkochten hun huis, omdat ze niet onder het Haarlemse belastingregime wilden vallen. In Haarlem hadden ze veel meer belasting moeten gaan betalen. Dat was ook de reden, dat in het verleden heel wat welgestelde Haarlemmers naar Heemstede, maar ook naar Bloemendaal, uitgeweken waren om veel minder belasting te betalen. Wel gebruikten ze natuurlijk de voorzieningen van de stad Haarlem! Een belangrijke bron van irritatie! Na onderstaand kaartfragment volgen nog een paar voorbeelden van overige irritaties.

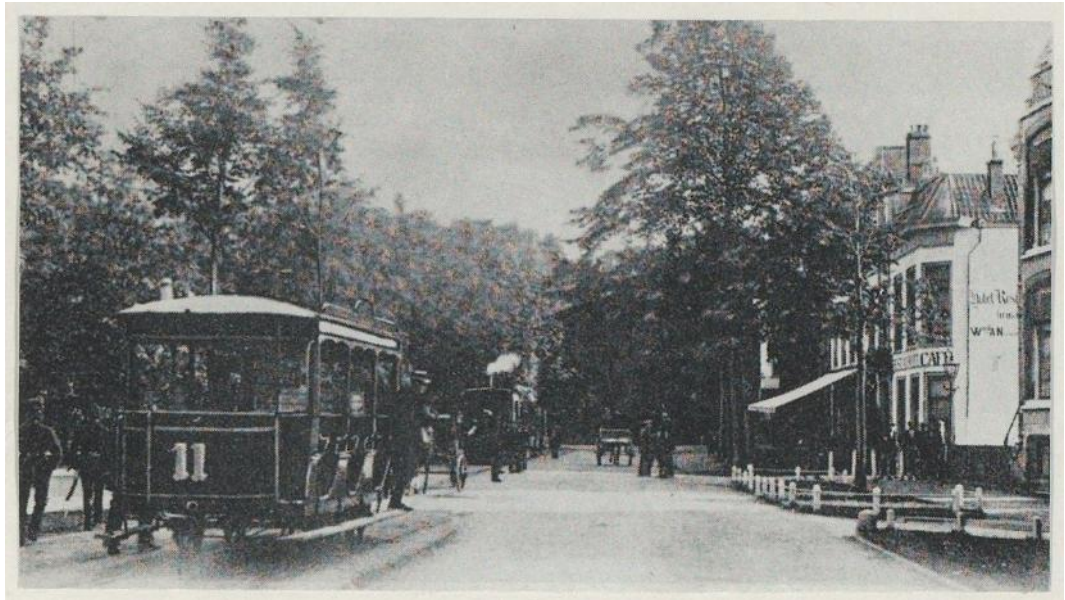
Onderstaande kaart geeft een overzicht van het Heemsteedse gebied, dat rond de Haarlemmerhout aan Haarlem toegewezen werd.

Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 52425. Maker: Bureau van Openbare Werken Haarlem. Datum: 1100-1930. Uitsnede van Kaart van Haarlem met de omvang van de stad in de loop der tijden. Streepjeslijn: gemeentegrens Haarlem tot 1927. Kruisjeslijn: gemeentegrens Haarlem vanaf 1927. Het gearceerde gebied aan de bovenkant van de kaart is de zuidkant van de binnenstad van Haarlem. Het noorden ligt bovenaan. Hierop is duidelijk te zien, dat tot 1927 vrijwel de gehele Haarlemmerhout en omgeving binnen het gebied van Heemstede viel.

3.7 Voorbeelden van wederzijdse irritaties

De tram

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24687. Maker: ? Datum: 1889-1891. Fonteinlaan, gezicht richting zuid. Links de paardentram en in het midden de stoomtram. Overstappers moesten een stukje lopen om van de ene tram bij de andere te komen. De rails konden niet doorlopen vanwege de gemeentegrens Haarlem Heemstede.

In november 1877 heeft Haarlem een concessie verleend aan de Haarlemsche Tramway-Maatschappij voor de aanleg van een paardentrambaan tot de buitensociëteit van "Trou moet Blycken" (het huidige Dreefzicht), gelegen aan de Fonteinlaan hoek Koningin Wilhelminalaan. Hiervoor moest de trambaan een stukje over Heemsteeds grondgebied lopen. Het betreft een stukje tussen de Meester Lottelaan en de buitensociëteit. Wel had Haarlem bepaald, dat dit stukje alleen in bijzondere gelegenheden gebruikt mocht worden, als er geen andere drukte is. Omdat dit alles zonder overleg met de gemeente Heemstede gebeurde heeft die gemeente het verzoek van de Haarlemsche Tramway-Maatschappij om dat stukje tussen de Meester Lottelaan en de buitensociëteit aan te mogen leggen afgewezen. Echter, de Haarlemsche Tramway-Maatschappij had dat stukje al aangelegd. De Tramway-Maatschappij kaartte deze kwestie aan bij Haarlem. Hierop volgde overleg tussen Heemstede en Haarlem. Heemstede gaf geen centimeter toe. Het stukje trambaan over Heemsteeds grondgebied moest weg en werd nog voor de opening van de lijn afgebroken. Haarlem verwees naar het feit, dat Heemstede voor de wegen verantwoordelijk was en dat de rest van het terrein onder Haarlemse verantwoordelijkheid viel. De trambaan was buiten de weg aangelegd. U raadt het al: Heemstede was het daar niet mee eens. De scherpstrijperij over en weer hielp niet.

De schietbaan

Haarlem had de wettelijke verplichting een schietbaan voor de schutterij aan te leggen. Binnen de gemeentegrenzen voor Haarlem kon geen geschikt gebied gevonden worden. Een terrein binnen de gemeente Bloemendaal voldeed ook niet. Zodoende wilde Haarlem een terrein hiervoor gebruiken, gelegen in een weiland aan de oostkant van de Haarlemmerhout. Dit was echter Heemsteeds grondgebied. Haarlem greep deze kwestie aan om te betogen, dat de grens tussen

Haarlem en Heemstede rond de Haarlemmerhout gewijzigd moest worden. Zo'n schietbaan diende toch het algemeen belang. Het ging hier om de uitvoering van een landelijke wet. Het antwoord van Heemstede laat zich niet moeilijk raden. Haarlem werd echter ook niet gesteund door de Provinciale Staten.

De waterleiding

In de oost-west lopende Meester Lottelaan behoorde de noordelijke bebouwing bij de gemeente Haarlem en de zuidelijke bebouwing bij de gemeente Heemstede. De Haarlemse duinwaterleiding liep midden door de straat heen. Toch kreeg een Heemsteeds ingezetene aan de zuidkant geen toestemming om een aansluiting op de al in de straat lopende waterleiding te krijgen. Ook al wilde hij alle kosten betalen, er werd geen toestemming verleend, omdat hij geen ingezetene van Haarlem was. Dit soort waterleidingkwesties deden zich veel vaker voor op de grens tussen Haarlem en Heemstede.

4 De voorgeschiedenis van de Haarlemmerhout

De huidige Haarlemmerhout wekt de indruk een natuurlijk bos te zijn. Niets is echter minder waar. Voor een natuurlijk ongerept bos ter plaatse van de huidige Haarlemmerhout moeten we heel ver terug de tijd ingaan. De regio is waarschijnlijk zo'n 6000 jaar geleden in fasen ontstaan en heeft ooit een natuurlijk bos gekend.

Men is van mening dat het bos tussen Den Haag en Alkmaar, waar men in oude documenten over spreekt, tussen de derde en de zesde eeuw na Christus ontstaan moet zijn. Het werd ook wel de Wildernisse genoemd en soms ook aangegeven met de naam Haarlemmerbos. In oude rekeningen in verband met dit bos worden veel plaatsnamen van Haarlem tot en met Voorburg bij Den Haag genoemd. Het moet een groot aaneengesloten bos geweest zijn, want de Graven van Holland konden er enkele dagen te paard in jagen. Het moet dus veel groter geweest zijn dan de huidige Haarlemmerhout. Zo kon men met een polsstok van het jachtslot Teylingen bij Sassenheim naar Haarlem komen door van tak tot tak te springen en de grond niet aan te hoeven raken.

Oorspronkelijk heeft er een bos gestaan met veel eiken en elzen. In de vroege middeleeuwen is ook de beuk verschenen, maar of die in de Haarlemmerhout gestaan heeft is niet zeker. Door de eeuwenlange bebossing is er op de hogere gedeelten van de Haarlemmerhout een iepenrijk eiken/essenbos ontstaan. Aan de randen van de Haarlemmerhout, op de overgang naar het natte veen, moet een elzen/essenbos geweest zijn.

Het oorspronkelijke bos werd door de Graven van Holland gebruikt voor de jacht. Al vroeg mochten de omwonenden niet jagen in het bos. Daarnaast werd het bos gebruikt voor het verkrijgen van brand- en bouwhout en ook voor het houden van varkens. Door het kappen en ontginningswerkzaamheden werd het bos steeds kleiner. De tijd, waarin dit plaatsvond kan men globaal achterhalen door het ontstaan van plaatsnamen. In een aantal plaatsnamen komt men het woordje "rode" tegen. Dit stamt af van het rooien van bos. Zo kennen we de namen Brederode (ten noordwesten van Haarlem), Rolland en Tetterode (nu Overveen) aan de westkant van Haarlem, en Berkenrode, Ipenrode en Boekenrode, allen ten zuiden van Haarlem (aan de westkant van Heemstede). Deze namen komt men voor het eerst in de archieven tegen in de 13e en de 14e eeuw. Zodoende is het gebied in de middeleeuwen vrijwel geheel ontbost geraakt. Eén van de weinige stukjes overgebleven bos in dit gebied was de Haarlemmerhout.

Door de bemoeienis van de Graven van Holland waren er ook een aantal beschermende

maatregelen voor het bos. Het is niet geheel duidelijk voor welk deel van het oorspronkelijke hele grote bos deze maatregelen golden. Zo waren er in de 14^e eeuw kapverboden en werden de rechten om vee te weiden beperkt. Om de Haarlemmerhout tegen grazend vee te beschermen werd er een omheining gebouwd.

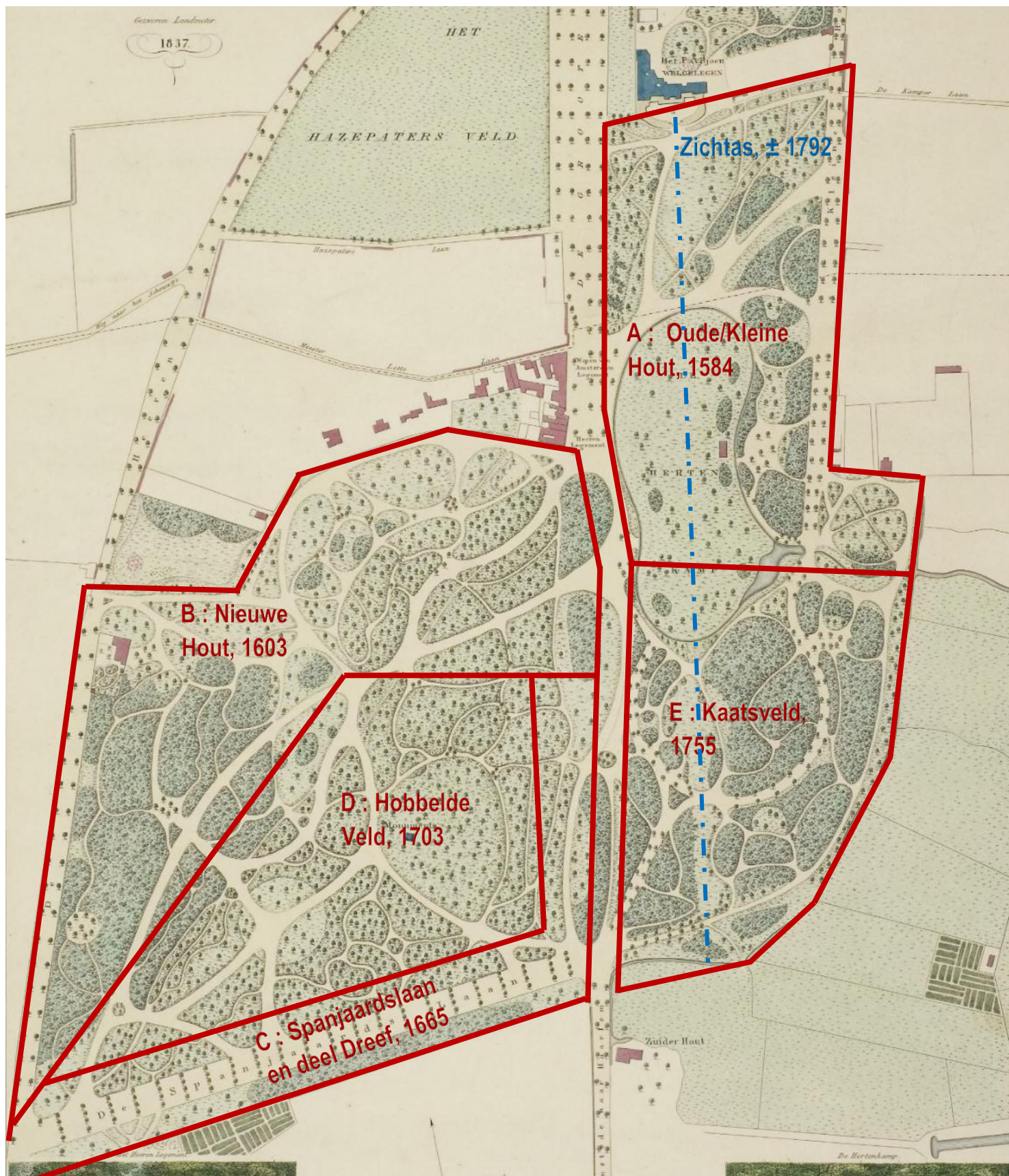
Vanaf de 14^e eeuw werd de Haarlemmerhout een hakhoutbos. Volgens mij moet dit te maken hebben met de sterke groei van de stad Haarlem in de 14^e eeuw. De behoefte aan brandhout en bouwhout moet aanzienlijk gestegen zijn. Een hakhoutbos is een utilitair gericht bos, zodat men eerder van een akker met bomen kan spreken. Men gebruikte het gekapte hout voor brandhout, maar ook voor woningbouw, stadsmuren (heipalen), gereedschappen, waterwerken en scheepsbouw. Pas veel later werd turf de belangrijkste brandstof. Afhankelijk van de boomsoort werd er om de 8-25 jaar gekapt. Na de kap liep de stronk weer uit, zodat er een struikvormige begroeiing ontstond. Niet alle bomen kunnen hiertegen, maar wel bepaalde soorten. Hier en daar liet men wat bomen staan om uit te kunnen groeien tot zwaar timmerhout. Ook langs de paden liet men wat staan. Daarachter lag dus een meer struikachtige begroeiing, die afhankelijk van het tijdstip van kappen, op de ene plek een stuk hoger was dan op de andere. Op de afbeelding met inventarisatienummer 41424 van H. Spilman uit 1759-1761 kan men rechts het hakhoutbos zien. Tussen het hakhout en de laanbomen ziet men een stuk lucht.

Direct voorafgaand aan het beleg van Haarlem in 1426 door Jacoba van Beieren werd uit verdedigingsoverwegingen de Haarlemmerhout door Haarlem gekapt. Daarna vond herbebossing plaats op rekening van de stad Haarlem. Men gebruikte hiervoor in 1429 2400 jonge eiken, 4000 beuken en 2000 elzen. Uit rekeningen van de eerste helft van de 16^e eeuw heeft men een beeld hoe het er dagelijks in de Haarlemmerhout aan toe ging. De hekken rond de Haarlemmerhout moesten onderhouden worden. Dood hout werd gekapt en geveild en na een flinke storm werd het omgewaaide hout ook verkocht. De zo ontstane lege plekken werden herbebost. Men praat dan over eiken, beuken en elzen. Tijdens een economische depressie moest het bos beschermd worden tegen arme mensen, die wilden kappen om aan hout te komen. Ook moest het bos op bepaalde feestdagen tegen indringers beveiligd worden.

5 De ondergang door het Spaanse beleg en de herbeplanting erna

In 1573 werd het bos tijdens het beleg door de Spanjaarden opnieuw gekapt. In de literatuur wordt opgemerkt, dat dit tweemaal in korte tijd kappen van het bos alleen mogelijk is bij een hakhoutbos. Het is niet mogelijk zo'n bos in korte tijd te kappen als het geheel uit woudreuzen bestaat. Doordat het bos was kaal gekapt en Haarlem het in 1583 in erfpacht kreeg ontstond een geheel nieuwe situatie.

In een aantal fasen werd de Haarlemmerhout opnieuw beplant. Hieronder vindt u een kaart met een overzicht van deze fasen. Elke fase haakte aan bij de modetrends uit die periode. De herbeplanting heeft lange tijd in beslag genomen. Hij begon in 1584 en pas in 1755 had de Haarlemmerhout weer ongeveer de omvang van voor het beleg in 1573. De aanleg van de zichtas vanuit het Provinciehuis (Paviljoen Welgelegen) was een forse ingreep in het oostelijk deel van de Haarlemmerhout en zorgde langs die zichtas ook voor een herbeplanting.

Noord-Hollands archief, uitsnede van kaart Haarlemmerhout naar de laatste aanleg van J.D. Zoicher, collectie 1100 van gemeente Haarlem, inventarisatienummer 52113 ; makers: W.C. van Baarsel, P.N. Tuyn, F.J. Nautz ; datum: 1837. Het noorden ligt bovenaan.

Volgorde van herbeplanting:

A : De Oude/Kleine Hout, 1584/1585

B : De Nieuwe Hout, 1603/1604

C : Spanjaardslaan en een gedeelte langs de Dreef, 1665

D : Het Hobbelde Veld, 1703

E : Het Kaatsveld, 1754/1755

Zichtas vanuit het provinciehuis (Paviljoen Welgelegen) — (±1792)

Fase A, Oude/Kleine Hout

Direct nadat Haarlem in 1583 de Haarlemmerhout in erfpacht kreeg ging men plannen maken. Allereerst werd er een kaart van de Haarlemmerhout gemaakt. Die is helaas verloren gegaan. Daarna besloot men om de Haarlemmerhout “enigszins” te gaan beplanten. Men begon in het noorden tussen Dreef, Paviljoenslaan en Kleine Houtweg met als ondergrens ongeveer het verlengde van de Oosterhoutlaan. Het betreft A op bovenstaande kaart. Om een idee te krijgen van de werkzaamheden: in Amersfoort werden 10.000 eiken aangeschaft. In het voorjaar van 1585 was men 48 dagen bezig de ondergrond te egaliseren en kuilen te maken om bomen te kunnen planten. Toen registreerde men de aankomst van 1500 eiken, 500 beuken en 16.000 elsten (elzen neem ik aan). Begin april 1585 was men klaar en direct werden er beschermende maatregelen van kracht. In de jaren daarna ging men met de aanleg van het bos gewoon door. Men kocht toen nog meer eiken, elsten, iepen, esdoorns, abelen en overige bomen aan.

De Oude/Kleine Hout is aangelegd in de periode van de Laat-renaissance(1584-1650) en droeg oorspronkelijk dan ook de kenmerken daarvan. In de renaissance kregen tuinen voor het eerst een sierfunctie naast een nutsfunctie. Daarvoor, in de middeleeuwen, ging het om het praktisch nut en religieuze symboliek. De tuinen bestonden in de renaissance vaak uit vierkanten, die niet direct gericht op het huis waren. Zo ziet men in dit deel van de hout dan ook oorspronkelijk een aantal vierkanten, waardoorheen dan wel een diagonaal is getrokken. De lanen zijn regelmatig beplant en daartussen ligt hakhoutbos.

Fase B, Nieuwe Hout

Op 14 november 1603 kreeg schepen Gerard van der Laen de opdracht de Nieuwe Hout aan te leggen. Hij kreeg een ruim mandaat, maar moest wel op de kosten letten. Men kocht 1000 abelen en 25.750 elsten aan en begon begin februari 1604 met het werk. Vanaf het huidige Eindhout in het zuidwesten tot aan de hoek Paviljoenslaan/Kleine Houtweg in het noordoosten ontwierp hij een lange rechte laan. Tussen Dreef en Wagenweg werd het gebied ten noorden van deze laan beplant, evenals een klein stukje ten zuiden ervan.

Ook dit deel van de Haarlemmerhout droeg oorspronkelijk de kenmerken van de Laat-renaissance. Ook hier een aantal vierkanten en diagonalen. Ook hier zijn de lanen regelmatig beplant en ligt er hakhoutbos daartussen.

Fase C, Spanjaardslaan en gedeelte langs de Dreef

In 1665 werd de Spanjaardslaan aangelegd met een stukje langs de Dreef om het aan te laten sluiten bij de Nieuwe Hout. Hiervoor moest nog wel grond aangekocht worden van het Elisabeth Gasthuis. In 1660 waren de bomen van de Dreef door een zware storm en ijzel verwoest. De nieuwe bomenrijen werden in 1665 doorgetrokken tot aan het Houtplein. Toen is de statige Dreef tussen Meester Lottelaan en Houtplein die wij nu kennen ontstaan. Overigens heette de Spanjaardslaan oorspronkelijk Lindenlaan. Het werd een monumentale vier bomenrijen brede laan met aan weerskanten een strook bos. Het ontwerp was waarschijnlijk van landmeter Erasmus den Otter.

De periode 1650 - 1780 was de tijd van de barokstijl. Het was de tijd van absolute alleenheersers en dat zag je terug in zowel de architectuur als in de tuinkunst. Grote centrale brede lanen, grote pleinen die vooral op het midden van het grote paleis gericht waren. Er waren veel strakke lanen die elkaar ontmoeten in ronde en stervormige pleinen in bossen. Denk hierbij aan het paleis en de tuinen van Versailles in Frankrijk als het ultieme voorbeeld. Ook deze stijl vindt men terug in de Haarlemmerhout, maar er was wel een groot verschil. In de Haarlemmerhout was geen sprake van

een groot paleis van een absolute vorst waar het park zich op zou richten. De Haarlemmerhout was gemeenschapsbezit van de stad Haarlem. De functie van het grote paleis als middelpunt van het park werd in Haarlem overgenomen door de stadspoorten. De Dreef werd een monumentale as gericht op de Grote Houtpoort. De Kleine Houtweg werd een veel bescheidener as gericht op de Kleine Houtpoort. De monumentale Spanjaardslaan aan de zuidkant van de hout om de Wagenweg en de Dreef met elkaar te verbinden past precies in deze tijd. Wel was de aanleg soberder uitgevoerd dan in het park van een absoluut vorst.

Fase D, Hobbelde Veld

Tussen de Spanjaardslaan en de Nieuwe Hout bleef een veld over met de beeldende naam Hobbelde Veld. Pas in 1702 besliste men tot bebossing van het veld. In eerste instantie werd het veld geëgaliseerd. Pas in oktober 1703 ging men over tot de daadwerkelijke beplanting. Deze beplanting volgde ook de barokmode van de tijd. In het midden kwam een brede laan met een ruim plein, waarop acht lanen uitkwamen (een zogenaamd Sterrebos) en westelijk ervan een beukenrond. Dit stuk bos is duidelijk te zien in het middendeel aan de bovenkant van de kaart van de heren Spilman en Varel uit 1756-1769 met inventarisatienummer 1008.

Fase E, Kaatsveld

Oostelijk van de Fonteinlaan lag nog een open veld, dat als Kaatsveld verhuurd werd. Dit bracht maar weinig geld op. Zodoende viel in april 1754 de beslissing dit deel ook te bebossen. Ook nu volgde men de barokmode van de tijd, die inmiddels iets speelser geworden was. De Spanjaardslaan werd doorgetrokken en aan de oostkant kwam een nieuwe laan. Er werden twee diagonalen getrokken met een plein op de kruising en een hele grote cirkelvormige laan eromheen. Daarnaast werden er veel kleine slingerpaden aangelegd. Hiermee bereikte de Haarlemmerhout zijn grootste omvang en de omvang die het voorheen ook had.

Zichtas Provinciehuis (Paviljoen Welgelegen)

Van 1785-1789 had bankier Henry Hope zijn buitenhuis/kunstgalerij Welgelegen aan de noordkant van de Paviljoenslaan laten bouwen. Dit is nu het Provinciehuis. Zie voor uitvoerige uitleg bij de pinnen aldaar. Hij wilde graag zijn buitenhuis/kunstgalerij verankeren/laten opgaan in de omgeving. Daarvoor wilde hij graag een zichtas vanuit het midden van het gebouw naar het zuiden toe. Het Haarlemse stadsbestuur ging akkoord, omdat de heer Hope alle kosten op zich nam. Dit betekende een flinke reorganisatie van de Hout tussen Dreef/Fonteinlaan en Kleine Houtweg. Vooral het oudste deel (oude/Kleine Hout) veranderde rigoureus van aanzien. Ook nu werd weer de laatste mode gevolgd, waardoor meer landschappelijke elementen hun intrede deden. Men kan deze aanleg zien als een overgang van de barokstijl naar de Engelse landschapsstijl. Stijlveranderingen vonden altijd geleidelijk plaats. De veranderingen in het oostelijk deel van de Haarlemmerhout werden rond 1792 gerealiseerd.

6 Diverse reorganisaties van de Haarlemmerhout

6.1 J.D. Zocher Jr.

J.D. Zocher Jr. kreeg van het Haarlemse stadsbestuur een opdracht om een plan te maken om de rechtlijnige/regelmatig beplante Haarlemmerhout om te vormen tot een bos met een landschappelijk karakter. Ook nu volgde men weer de mode van de tijd. In het eerste plan van Zocher was op de plek van de huidige hertenkamp voorzien in een grote waterpartij. Vanwege de enorme kosten en de problematische wijze om het water op het juiste peil te houden in de zomermaanden werd hiervan afgezien. Ter plekke kwam de huidige hertenkamp. Het westelijk en oostelijk deel van de Haarlemmerhout was ter plekke van de Fonteinlaan gescheiden door een rechte monumentale laan. In het plan van Zocher werden beide bosdelen op ingenieuze wijze tot één geheel verbonden. De reorganisatie werd in de jaren 1827 en 1828 uitgevoerd. De ingrepen waren nogal kostbaar, zodat het stadsbestuur diverse verzoeken aan gebruikers van het bos liet uitgaan om het geheel in een nette staat te houden.

Men kan deze reorganisatie zien als een ontwerp uit de bloeiperiode van de Engelse landschapsstijl. Globaal kan men deze stijl situeren in de periode 1780-1890. Veel kenmerkende zaken uit die stijl komt men tegen, zoals : open ruimtes met solitaire bomen en groepjes bomen en ook de toepassing van niet inheemse soorten, daarnaast het verbannen van de rechte lijn (er is geen overzicht, alles is gebogen en men ziet geen einde, waardoor het bos veel groter lijkt). Doorzichten moesten een gevoel van ruimte en diepte geven door toepassing van zachte glooiingen en divers geplaatste boomgroepen. Ook waren er duidelijke contrasten tussen dichte bosdelen en open parkbos.

Pas in deze periode kwam het gebruik van de Haarlemmerhout als hakhoutbos echt teneinde. Wel bleven diverse niet uitgedunde hakhoutbossages gehandhaafd en werden van andere hakhoutbossages een beperkt aantal stammen gehandhaafd.

6.2 Tuinarchitect Springer

Aan het eind van de 19^e eeuw ging de bevolking zich steeds meer bemoeien met de maatregelen die genomen werden ten aanzien van de Haarlemmerhout. Tot in 1899 was Louis Paul Zocher de adviseur voor de Haarlemmerhout. Hij is de zoon van J.D. Zocher Jr., die het grote reorganisatieplan van 1827/1828 gemaakt had. Zo was er de kwestie van de iepen op de Dreef. In 1892 viel het besluit deze te kappen omdat ze nagenoeg dood en lelijk waren. In 1898 viel er opnieuw een dergelijke beslissing maar toen kwam er luid protest vanuit de bevolking. Het gemeentebestuur kwam er op terug, ook omdat ook adviseur Zocher van mening was dat ze nog een lange tijd mee konden. Het jaar daarop woei er een top uit één van die bomen, waarna de gemeenteraad opnieuw van mening veranderde en de oude heer Zocher zich terugtrok als adviseur voor de Haarlemmerhout.

In 1898 had de heer Leonard Springer al de gemeenteraad geadviseerd het kapbesluit niet in te trekken. Hij werd in ieder geval in 1899 de opvolger van de heer Zocher, maar had wel veel meer bevoegdheden dan de heer Zocher. De heer Springer werd in feite de eerste directeur van de Dienst voor de Hout, plantsoenen en begraafplaatsen. Hij was van mening, dat door gebrek aan onderhoud, de Haarlemmerhout een zwaar verwaarloosd bos was geworden. Ook hadden de bezoekers vele ongewenste paden gemaakt. Ook was hij van mening, dat er door de bouw van de nodige woonwijken rond de Haarlemmerhout en de toename van het verkeer er het nodige aan de wegen gebeuren moest. Zijn plannen ontketenden een storm van protest in de stad. Men had o.a. het idee, dat het idee van een bos zou verdwijnen en dat het een keurig aangeharkt park zou worden met veel te veel verkeer. De heer Springer reageerde fel en persoonlijk. Hij haalde ook

fors uit naar de oude heer Zocher, die zich ook tegen zijn plannen gekeerd had. De Haarlemse gemeenteraad steunde de heer Springer en hij ging aan het werk. In 1908 was veel van zijn plan voltooid en toen barstte de kritiek los. Het ging er voornamelijk om, dat de door Zocher als bos gerespecteerde Haarlemmerhout er niet meer was en dat het nu een siertuin geworden was. Het gemeentebestuur zat daarmee omhoog en benoemde een commissie van deskundigen om onderzoek te verrichten. De conclusie was, dat de heer Springer op de goede weg was, zij het dat er hier en daar wel iets niet klopte. De heer Springer kon dus doorgaan, maar de protesten bleven.

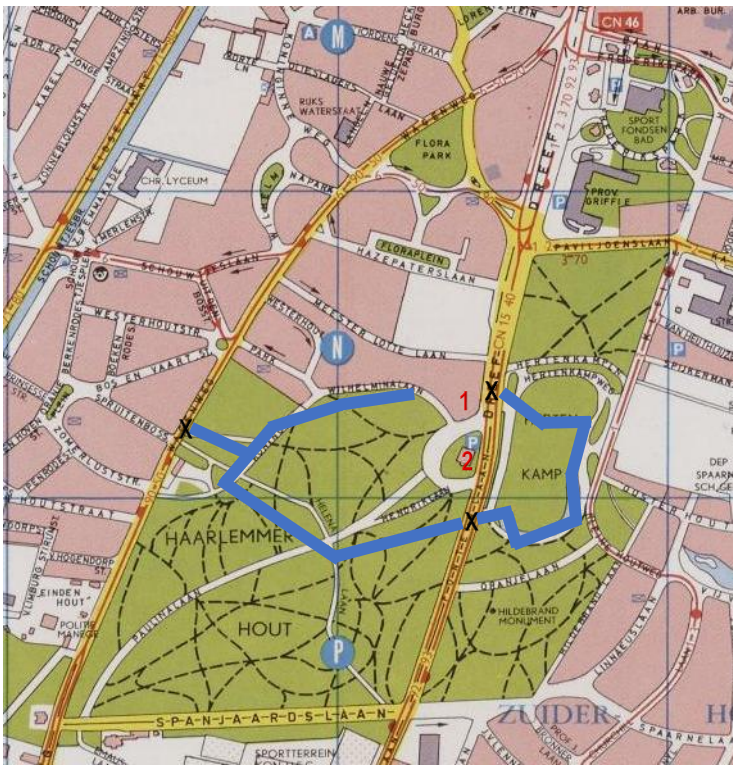
De tuinkunst in de tijd van de heer Springer noemt men wel de Gardeneske tuinkunst. Die was van belang in de periode 1890-1945. Die was minder gericht op ruimtelijke kwaliteiten, maar meer op tuinornamenten als vijvers, beelden, zonnepijlers en de enorme rijkdom aan vormen van bloemen van de planten. Ook nam de aandacht voor de onbedorven natuur sterk toe. Met moest flora en fauna zijn gang laten gaan. Menselijk ingrijpen is niet gewenst. Mogelijk is hierdoor de overtuiging gegroeid, dat de door J.D. Zocher Jr. in 1827/1827 gereorganiseerde Haarlemmerhout een oerbos was en is dit mede een reden voor de felle protesten bij ingrepen in de Haarlemmerhout. Het werk van de heer Springer in de Haarlemmerhout behoort tot deze zogenaamde Gardeneske tuinkunst. Alhoewel de heer Springer zei het werk van de heer Zocher te respecteren bracht hij wel degelijk grote veranderingen aan. In het werk van Zocher was er een duidelijk contrast tussen open en gesloten delen. Dit veranderde nogal door het werk van Springer. De Haarlemmerhout kreeg duidelijk veel meer een parkachtig karakter met weinig verschil tussen open en gesloten delen.

6.3 De Tweede Wereldoorlog en wat daarna kwam

De Tweede Wereldoorlog trok letterlijk diepe sporen door de Haarlemmerhout. Er werden veel bomen gekapt om te dienen als brandhout. Hierdoor verdween de door de heer Springer aangebrachte jonge beplanting, waardoor de Haarlemmerhout veranderde in een bladerdak op stelten. Men kon in alle richtingen dwars door de Haarlemmerhout heen kijken.

Maar iets anders was wellicht nog veel ingrijpender: In 1941 heeft de Duitse bezetter het plaatselijk hoofdkwartier in het hotel Den Hout op de hoek van de Fonteinlaan en Koningin Wilhelminalaan gevestigd. Dit was de zogenaamde Ortskommandantur. Het er tegenovergelegen Dreefzicht werd ingericht als paardenstal en garage. Dit had verstrekende gevolgen voor de omgeving. Om dit hoofdkwartier te beschermen werd er een vrijwel gesloten ring van tankgrachten met bijbehorende wallen dwars door de Haarlemmerhout aangelegd. Zie onderstaande kaart en foto's.

Na de Tweede Wereldoorlog is een klein deel van de tankgrachten bewaard gebleven als vijver rond de hertenkamp. De rest werd gedempt. De tankgrachten waren teveel een aantasting van de structuur van de Haarlemmerhout en teveel een gevaar voor een grote daling van de grondwaterspiegel waardoor op den duur veel oude bomen zouden sterven.

Noord-Hollands archief ; Uitsnede van kaart NL-HlmNHA_560_2105 ; Falkplan ; 1977 ; Plattegrond van Haarlem. Uitsnede Haarlemmerhout.

— Tankgracht

- 1 : Hotel Den Hout in gebruik als Ortskommandantur
- 2 : Dreefzicht in gebruik als paardenstal en garage
- X : Wegversperring

Haarlemmerhout, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van Gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24896. Maker: ? Datum: 3 januari 1946. Het verwijderen van de tankgracht in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24700. Maker: G.H. Kurtz. Datum: mei 1944. Fonteinlaan, gezicht richting zuid op de Ortskommandantur met tankgracht en tankmuur.

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 24889. Maker: G.H. Kurtz. Datum: maart 1944. Aanleg van de tankgracht en tankmuur aan de Wagenweg, gezicht richting oost

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 64594. Maker: G.H. Kurtz. Datum: 1944. Duitse bezetting 1940-1945. Tankgracht bij het Westerhoutpark in de Haarlemmerhout

Haarlem, Noord-Hollandsarchief, collectie 1100 van gemeente Haarlem, Inventarisnummer 64499. Maker: G.H. Kurtz. Datum: februari 1944. Aanleg van een tankgracht bij het Westerhoutpark

Sinds 1955 was er een commissie om een vernieuwingsplan voor de Haarlemmerhout op te stellen, zodat ook latere generaties ervan zouden kunnen blijven genieten. In 1958 kwam er geld voor de uitvoering van het eerste deel van de plannen. Toch kregen vele mensen problemen met deze plannen, vooral toen in het voorjaar van 1961 de Spanjaardslaan gekapt werd. Ondanks hoog oplopende emoties en alle protesten ging men door met de kap. Daarna werd de monumentale laan een hele gewone, om niet te zeggen ordinaire, verkeersweg. De Spanjaardslaan en de Fonteinlaan en de Paviljoenslaan werden onderdeel van een zeer drukke regionale oost-westverbinding door Haarlem Zuid heen. Dit stond in verbinding met de Westelijke Randweg die rond 1963 aangelegd werd. Het was voorgoed gedaan met de rust in de Haarlemmerhout. Dit had natuurlijk ook te maken met de enorme groei van Haarlem en omgeving waardoor er sowieso veel meer autoverkeer kwam en het feit dat de Haarlemmerhout geheel door bebouwing omringd raakte. Hierdoor en door de makkelijke bereikbaarheid van vele natuur- en recreatiegebieden aan de rand van de stad en wat verderop zakte het belang van de Haarlemmerhout van bovenregionale groenvoorziening tot een stadspark voor de omringende bebouwing.

Op basis van de plannen uit 1958 ging men door met een rigoureuze verjonging van de Hout. Tot midden jaren 70 van de 20^e eeuw ging men hiermee door. Aanvankelijk werden hele bosvakken gekapt en door jonge aanplant vervangen, maar bij een latere verjonging zag men af van kaalkap. Dit heeft te maken met veranderingen in visie op bosbouw en vele protesten van de bevolking. Al deze plannen hadden hetzelfde probleem als de plannen van de heer Springer: er werd gewerkt vanuit een bosbouwkundige invalshoek, maar een ruimtelijk structuurplan als kapstok van het geheel bleef achterwege.

Eind jaren 60 van de 20^e eeuw kreeg de bevolking veel meer vrije tijd en wilde men meer recreatievoorzieningen. Men wilde toen de Haarlemmerhout herinrichten in deze trant. Men deed voorstellen voor de aanleg van een speeltuin, zonneweide, midgetgolfbaan, trimbaan etc. Gelukkig gingen al deze plannen, behalve de midgetgolfbaan, niet door. Ook kwam er een kinderboerderij in de hertenkamp. De toen daar aanwezige stal uit de jaren 30 van de 20^e eeuw is begin 1984 tezamen met de hooiberg door vandalen in brand gestoken en vernield.

Op 27 november 1969 is de Haarlemmerhout een officieel rijksmonument geworden met het Monumentennummer 19876. Diverse onderdelen in de Haarlemmerhout zijn een apart rijksmonument.

In 1989 constateerden de heren Brink en Vonk van de dienst Hout en Plantsoenen in Haarlem, dat de Haarlemmerhout doodziek is. Het ging hierbij om een verzuring van het bos. Verschillende acties werden gestart om de Haarlemmerhout te redden. Ook stelde de gemeente een beheersplan in voor de komende zes jaar. Door o.a. kalkbemesting, nieuwe aanplant en het laten

liggen van dode takken en het aanpakken van oneigenlijk gebruik van het bos, wilde men de Haarlemmerhout weer gezond maken. Hiervoor was ruim f 2.000.000 nodig.

Het kappen van bomen blijft gevoelig liggen. Maar wat dat betreft kan de natuur er ook wat van. Diverse stormen hebben zware schade aangericht. In 2018 moest met de aanplant van vooral linden en beuken de grote stormschade aan bomen van de jaren daarvoor hersteld worden.

Bij mijn vele wandelingen in de Haarlemmerhout merkte ik, dat er in 2023/2024 een bescheiden renovatie van de Haarlemmerhout uitgevoerd is. Daarbij is ook het entreegebied bij Dreefzicht opgeknapt en het bijzondere toegangshek van Joost Swarte geplaatst. Het opknappen van dit entreegebied had een roerige geschiedenis. In 2019 had de gemeente het plan om de rommelige entree bij Dreefzicht op te knappen. Daartoe wilde men tientallen bomen kappen en tot een grondruil komen met de eigenaar van Dreefzicht ten behoeve van het parkeerterrein. Het kappen van de bomen veroorzaakte felle kritiek. Hierdoor en vanwege een massaal gesteunde petitie is dit plan niet doorgegaan en is de grondruil ook niet doorgegaan. Er komen minder parkeerplaatsen en meer groen rond Dreefzicht.

Anno 2025 is de Haarlemmerhout een veel gewaardeerd en gebruikt bos voor bewoners van een brede kring van woonwijken eromheen. Af en toe is dit toch anders door de organisatie van activiteiten voor de hele stad en omgeving. Zo is daar het bevrijdingspopfestival begin mei. Op dat moment trekt de Haarlemmerhout bezoekers van heinde en verre, zodat het weer voor eventjes die oude bovenregionale groenvoorziening wordt. Zo trok het in 1992 75.000 bezoekers en trok de 25^e bevrijdingspop in 2005 maar liefst ruim 120.000 bezoekers. In mei 2025 trok het zelfs 143.000 bezoekers, waardoor er een opstopping ontstond en ook bezoekersstromen verlegd moesten worden en nooduitgangen werden opengesteld. Volgens voorzitter Bernt Schneiders van het Bevrijdingsfestival wordt het hoog tijd om na te denken over de massaliteit van het evenement. Daarnaast hebben we ook nog het Houtfestival, dat midden jaren 80 van de 20^e eeuw begonnen is als Haarlemmerhoutfestival. In eerste instantie was het een ontmoetingsplek, waar Nederlanders in contact konden komen met de cultuur van gastarbeiders. Van hieruit werd het jaarlijks een volwaardig cultureel podium, dat zich vanuit folklore en traditie ontwikkelde tot een podium met artistieke ontwikkelingen en kruisbestuivingen. Vanuit de gedachte van de ontmoetingsplek is het festival altijd gratis gebleven. Hekken zijn dan ook niet nodig. Iedereen mag meedoen. In 2006 had men de ambitie om het festival een bovenregionaal karakter te geven. Daarom werd het woord “Haarlemmer” uit de naam gehaald en ging het verder als Houtfestival. Het festival bestaat uit een dagprogramma met daaraan voorafgaand een avondprogramma. In 2025 speelt dit avondprogramma zich af in het Slachthuis. Ook dat is gratis. Vanwege alle bezuinigingen is het momenteel de vraag of en zo ja, in welke vorm dan, het festival kan voortbestaan.

Tenslotte : Toch is het huidige uiterlijk van de Haarlemmerhout niet alleen door vroegere ontwerpstijlen en het recente beheer te verklaren. De verschillende beheersmethoden uit het verleden werken toch lang door. Hierbij moet men denken aan de soorten bomen en heesters die men geplant heeft, hoe men te werk ging bij snoeien en uitdunnen, hoe men met de heesterlaag en de onderlaag omging. Werd er bijvoorbeeld veel gemaaid, haalde men het blad weg of plantte men er stinsenplanten.

7 Horeca en recreatie in en rond de Haarlemmerhout

7.1 Inleiding

Men kan de Haarlemmerhout beschouwen als een recreatiegebied “avant la lettre”. Zoals in het hoofdstuk “Bestuurlijke problemen tussen Haarlem en Heemstede” al vermeld werd, had de Haarlemmerhout al heel vroeg een recreatieve kant door de vele tapperijen (herbergen) in en

rond de Haarlemmerhout. De Haarlemmer dronk daar al zeker begin 16^e eeuw graag zijn pintje, ook al ging het daar niet altijd even fijntjes aan toe.

Ook werd er graag gewandeld. Het was een heel rustig gebied. De huidige Dreef was afgesloten voor verkeer. Alleen over de Wagenweg was verkeer toegestaan. Oorspronkelijk lag de Haarlemmerhout geheel buiten de bebouwing en was het omgeven door landerijen, die geleidelijk aan vervangen werden door kleine buitenplaatsen. Men had dus toch echt het idee helemaal buiten in een groene omgeving te zijn. In de 18^e eeuw werd het voor Amsterdammers een populair gebied. Menige Amsterdammer schafte er een buitenplaatsje aan. Men kon er vanuit Amsterdam makkelijk komen met een rijtuig en de trekschuit voor een dagje uit. Verder lagen veel buitenplaatsen aan het Spaarne, zodat men daar vanuit Amsterdam makkelijk met de boot kon komen. Na de ontginning van het Gooi en de aanleg van spoorlijnen konden de Amsterdammers veel makkelijker op andere plekken komen en nam de belangstelling voor de Haarlemmerhout aanzienlijk af.

Naast wandelen en drinken waren er nog andere activiteiten in de Hout. Zo was er in 1606 een groot landjuweel, waarbij alle uitgenodigde rederijderskamers zich in de logementen in de Hout verzamelden. In de 19^e eeuw werden er de nodige tentoonstellingen gehouden. Hierbij kan men denken aan bloemententoonstellingen en tentoonstellingen van landbouwproducten. In 1856 was er een groots Costerfeest voor de inwijding van het nieuwe standbeeld van Laurens Janszoon Coster op de Grote Markt. Ook gaf het Nederlands Gymnastiekverbod er uitvoeringen en zomers waren er wekelijks uitvoeringen van het muziekkorps van de schutterij in een muziektent vlak bij Dreefzicht. Dat trok veel belangstelling.

7.2 Zeer beknopt historisch horeca-overzicht in en rond de Haarlemmerhout

De vele bezoekers lustten uiteraard wel wat. Al met al nam de horeca daardoor een ruime plaats in de Haarlemmerhout in. Hieronder volgt een zeer beknopt overzicht van de historische horeca in en rond de Haarlemmerhout. Elk van die onderdelen wordt in een aparte pin toegelicht. Beginnend aan het einde van de Kleine Houtweg bij de Oosterhoutlaan vond men meegaande met de wijzers van de klok:

Maagdenhuis, Mennistenbosje, Blauwe Engel, Out Roomen, Vosje (ook locatie van Bethlehem en tenslotte het buitenhuis Uittenbos), Dronkenhuisje (nu ter plekke het landhuis Eindenhout), Doorneboompe, Koedrift (ook ooit locatie van herberg Nieuwen Hout, nu ter plekke landhuis Zomerlust), Gebrande Huis, Ploeg en Zijde Spek (later herberg Nieuw Roomen), Oud Verbrand Huis (nu villa Houtlust), Nieuw Verbrand Huis (ook ooit locatie van herberg Italiaans of Venetiaans Bottelhuis en later het huis Lommerrijk), Huisman (ook locatie van buitenverblijven Groot Genoeg en Voorhout, alsmede café-restaurant Voorhout), Duifje, Amsterdam, Guldenvlies (ooit ook locatie van herbergen Napels, Wapen van Amsterdam en restaurant Hildebrand), Rustenburg (ook locatie van herbergen Bok, Ooievaar en Plaats Royaal), Fortuin (ook ooit plaats van het Heerenlogement en de hotels Van den Berg, Scholten, Roozen en Den Hout), Buitensociëteit/Dreefzicht.

Van al deze horeca is alleen Dreefzicht overgebleven. Binnenin de Haarlemmerhout heeft men nu bij de hertenkamp nog een horecagelegenheid en langs de Kleine Houtweg en Wagenweg en bij het Frederikspark bevinden zich nog een paar horecagelegenheden.

8 De buitenplaatsengordel rond de Haarlemmerhout

8.1 Inleiding

In de loop der eeuwen is de omvang van de Haarlemmerhout niet veranderd. Maar de sfeer en omgeving ervan des te meer. In de middeleeuwen was de Haarlemmerhout een stuk bos in een landelijk gebied. In de loop van de 17^e eeuw werd de Haarlemmerhout grotendeels omgeven door een gordel kleine buitenplaatsen. In de loop der tijd vond een schaalvergroting van de buitenplaatsen plaats en reduceerde zodoende het aantal omringende buitenplaatsen.

Vanaf het eind van de 19^e eeuw werd deze buitenplaatsengordel grotendeels vervangen door woonwijken. Het groen van de Haarlemmerhout (en het water van het Spaarne) was in de 17^e en de 18^e eeuw een belangrijke aantrekkingsfactor om daar nu juist een buitenplaats te stichten. Haarlemmerhout en buitenplaatsen hoorden functioneel bij elkaar. Door de bouw van omringende woonwijken werd de Haarlemmerhout meer een stadsdeel-/wijkpark. Ook die omringende woonwijken en de Haarlemmerhout zijn functioneel met elkaar verbonden. De Haarlemmerhout is een niet heel erg groot stadsbos. Daardoor speelt de omringende gordel visueel en ruimtelijk een grote rol. In het verleden liepen de Haarlemmerhout en de omringende buitenplaatsen niet alleen functioneel, maar ook ruimtelijk en visueel in elkaar over. Door de bouw van de woonwijken is de Haarlemmerhout visueel en ruimtelijk flink ingeperkt. Het maakt nogal wat uit of je door de bomen van de Haarlemmerhout het groen van een buitenplaats ziet schemeren of een stenen woonwijk. En dan hebben we het nog niet eens gehad over de enorme hoeveelheden verkeer dwars door en langs de randen van de Haarlemmerhout.

8.2 Zeer beknopt buitenplaatsen- en bijbehorende wijkontwikkelings- overzicht

Omdat deze buitengordel zo belangrijk is voor het aanzien van de Haarlemmerhout volgt hieronder een zeer kort overzicht van deze buitenplaatsen en woonwijken. Het meer uitgebreide verhaal van deze buitenplaatsen, parken en woonwijken is ondergebracht in aparte pinnen. Ik begin bovenaan in het noorden met Frederikspark en Provinciehuis/Welgelegen en werk de gordel af volgens de wijzers van de klok.

Ontwikkeling Frederikspark, Provinciehuis/Welgelegen, Buitenplaats De Leystar, Buitenplaats Lustenburg, Buitenplaats Rustenburg, Buitenplaats Garenrust, Buitenplaats Buitenrust, Buitenplaats Spaarnelust, Buitenplaats Buitenzorg, Buitenplaats Zorgvliet, Buitenplaats Vliet zorg, Buitenplaats Spaarnezicht, Buitenplaats Lustrust/Spaarnoog, Buitenplaats 't Is Genoeg/Rusthof/Oud-Crayenhorst, Buitenplaats Sparenrust, Buitenplaats Bellevue, Buitenplaats Zorgvrij, Buitenplaats Spaarnhout, Buitenplaats Oosterhout, Buitenplaats Zuiderhout, Buitenplaats Middellaan, Ontwikkeling van de wijk Zuiderhout ter plaatse van de buitenplaatsen Oosterhout en Zuiderhout, Buitenplaats Bronstee, Buitenplaats Huis te Crayenest, Buitenplaats Leeuwenhoofd, Buitenplaats Bosch en Hoven, Buitenplaats Uittenhout, Buitenplaats Vredehof, Buitenplaats Eindenhout, Buitenplaats Zomerlust, Buitenplaats Bosch en Vaart, Ontwikkeling wijk Bosch en Vaart ter plaatse van de buitenplaats Bosch en Vaart, Buitenplaats Spruitenbosch, Buitenplaats Westerhout, Buitenplaats Houtlust, Buitenplaats Groenenhout, Buitenplaats Lommerrijk, Ontwikkeling Florapark, Villa Overbosch, Villa Flora

9 Bijzondere onderdelen van de Haarlemmerhout

Hier onder vindt u een beknopt overzicht van de belangrijkste bijzondere elementen in de Haarlemmerhout. Elk van deze elementen heeft een aparte pin met een meer uitvoerige toelichting.

Costermonument. In 1823 vierde men het 400-jarig bestaan van de uitvinding van de boekdrukkunst door Laurens Janszoon Coster. Ter gelegenheid hiervan werd in de Haarlemmerhout het Costermonument opgericht. Het werd ontworpen door de heer J.D. Zocher, indertijd een zeer bekende (tuin) architect.

Hertenkamp met kinderboerderij en theehuisje. De hertenkamp dateert van de grote reorganisatie van de Haarlemmerhout in de jaren 1827/1828. In 1967 verrees er een kinderboerderij binnen de hertenkamp. De oude dierenstal en een hooiberg brandden in 1984 af door toedoen van vandalen.

Fontein op de overgang Dreef/Fonteinlaan. In 1870 werd er aan het eind van de Dreef een fontein geplaatst. Voor een cent kon je van de boswachter daar een beker water krijgen. Deze fontein is gesneuveld door de toename van het verkeer.

Bank van Loots. Philip Loots (1865-1916) was indertijd een bekende componist. Deze bank werd in 1917 ter herinnering aan hem neergezet.

Hildebrandfontein. Een fontein zou iets feestelijks moeten zijn, echter, deze fontein had meer weg van een gemeentelijk drama in vele bedrijven. De beeldhouwer Bronner kreeg in 1914 de opdracht voor deze fontein. Het veroorzaakte vele discussies. Uiteindelijk werd de fontein in juni 1962 ingewijd. Helaas werd de fontein in de loop der jaren meermalen slachtoffer van vandalisme. Uiteindelijk is een aantal jaren geleden de fontein gerenoveerd en de beelden vervangen door vandalismebestendig brons met een natuursteenkleur. Als men heden ten dage in 2025 de fontein beschouwd, ziet men toch een vriendelijk geheel, waar bezoekers graag omheen zitten en naar kijken. Inmiddels gewend aan grote moderne sculpturen, kijkt men met heel andere ogen naar deze fontein en moet ik persoonlijk toch glimlachen om al het gekrakeel uit het verleden.

Muziekkoepeel. In de loop der tijden hebben er verschillende muziekkoepels op verschillende plekken in de Haarlemmerhout gestaan. Lange tijd stond er eentje bij Dreefzicht, maar die werd rond 1980 gesloopt. De huidige muziekkoepeel verrees in 1983/1984 en is een ontwerp van de toenmalige stadsarchitect L.C. Röling. Hij verrees ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van de Haarlemmerhout in 1984. Hij staat aan de zijkant van het Vlooienveld en heeft een karakteristieke vakwerkconstructie.

Toegangshek. Op woensdag 20 november 2024 werd achter Dreefzicht de officiële entree van de Haarlemmerhout onthuld. De ontwerper ervan is Joost Swarte. Het is een poort, die altijd openstaat en in zijn detaillering verwijst naar het leven in het bos eromheen en het belang van alle beestjes in de bodem. Dit hek zonder een hek te zijn staat er mede dankzij de inspanning van de vereniging Vrienden van de Haarlemmerhout.

10 Kunst in de Haarlemmerhout

Al lange tijd is er kunst te vinden in en rond de Haarlemmerhout. Zo is er het Costermonument uit het begin van de 19^e eeuw en het beeld van Frans Hals in het Florapark aan het eind van de 19^e eeuw. Daarnaast bijvoorbeeld het oorlogsmonument aan de Dreef en de toren van telefooncellen op het Houtplein. Zo hebben we ook nog de uit 1992 daterende dubbele boog van linden aan de Fonteinlaan.

In 2013 is de stichting “Hildebrandmonument” opgericht om de vervallen Hildebrandfontein in ere te herstellen. In 2014 is dat gelukt. De initiatiefnemers van deze stichting vonden, dat de openbare ruimte in Haarlem slecht bedeed is met kunst. Daar wilde men verandering in brengen. Hieruit is de huidige Stichting Beeldengalerij Haarlem voortgekomen. Het is een particulier kunstinitiatief van Haarlemmers. Men wil het plaatsen van beeldende kunst in de openbare ruimte stimuleren, kunstenaars een podium bieden en iedereen, vooral ook jongeren, makkelijk kennis laten maken met beeldende kunst. Als locatie voor beelden koos men het Houtplein, de Dreef en de Fonteinlaan. Later kwam ook het Vlooienveld erbij. In eerste instantie ging het om een initiatief voor de tijdsduur van een jaar. Eind 2018 was de financiering vrijwel rond. Het ging toen om 10 kunstwerken. 17 mei 2019 werd de officiële openingsdatum. Eind 2019 besloot men de meeste beelden te laten staan en voor 2020 zouden er twee nieuwe beelden bij gemaakt worden. Van een tijdelijke beeldengalerij is het inmiddels al jarenlang een permanente beeldengalerij en is het aantal beelden geleidelijk uitgebreid.

Op de website van de Stichting Beeldengalerij Haarlem vindt men veel informatie. Om mensen goed kennis te kunnen laten maken met de beeldende kunst heeft men bijvoorbeeld ook een wandelroute opgesteld, waarmee men alle 24 kunstwerken in en rond de Haarlemmerhout kan bezichtigen. Elk kunstwerk wordt goed toegelicht. De route begint op de Grote Houtbrug aan de noordkant van het Houtplein en vervolgens zakt men naar het zuiden af. Deze route behandelt alle kunst in de Haarlemmerhout. In mijn artikelen behandel ik slechts een paar kenmerkende historische kunstwerken. Ik zou zeggen: vooral doen die wandeling! Zie hiervoor hun website.

11 Verkeersproblematiek, de Gordiaanse knoop

Aan het eind van de 19^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw is de Haarlemmerhout geheel ingesloten geraakt door woonwijken, terwijl het totaal aantal inwoners van de regio fors toegenomen is. Hierdoor en door het toegenomen autobezit is het autoverkeer in en rond de Haarlemmerhout zeer drastisch gestegen. Dat nam helemaal grote vormen aan toen begin jaren 60 van de 20e eeuw de Spanjaardslaan/Fonteinlaan/Paviljoenslaan onderdeel werden van een bovenregionale oost-westverbinding door Haarlem Zuid. Dit hiervoor genoemde tracé werd een verbinding tussen de Westelijke Randweg en de Schipholweg. Daarnaast speelt een grote rol dat de Fonteinlaan aangesloten is op de Zuiderhoutlaan, die op zijn beurt weer aangesloten is op de Heemsteedse Dreef. Dit is de hoofdverkeersader in Heemstede, die ook de verbinding vormt met het sterk uitgebreide Hoofddorp. Hierdoor is er ook veel verkeer uit het zuiden en het zuidoosten.

Men heeft vele pogingen gewaagd om iets aan deze verkeersstromen te doen. Eind jaren 50 en

begin jaren 60 van de 20^e eeuw had men plannen om de Westelijke Randweg naar het oosten door te trekken en dwars door de wijk Zuiderhout te breken om een verbinding met de Schipholweg aan de andere kant van het Spaarne te krijgen. Voor deze verbinding zijn diverse varianten uitgewerkt. Uiteindelijk zijn deze plannen niet doorgegaan. Die plannen waren natuurlijk ook de doodsteek geweest voor de wijk Zuiderhout. Men had er gewoon een snelweg doorheen gebroken. Ook zou een deel van het bijzondere project Tuinwijk Zuid in die wijk gesloopt worden.

Na al deze plannen werd het enige tijd wat rustig met de plannenmakerij. Tot 2014.

2014: Op de lange termijn wordt de komst van de Mariatunnel tussen de Schipholweg en de Fonteinlaan als een verlichting van het doorgaande strandverkeer gezien.

April 2015: de tunnel biedt een oplossing voor het vele doorgaande (strand)verkeer aan de zuidkant van Haarlem. In een studie naar de Mariatunnel komen twee opties naar voren: een korte tunnel, die op de Schipholweg vlakbij de Buitenrustbruggen de grond induikt en bij de kruising Fonteinlaan/Spanjaardslaan weer bovengronds komt. Voor de omgeving biedt de bouw allerlei nadelen. Daar is een lange tunnel een oplossing voor. Die zou dan op de kruising Schipholweg/Prins Bernhardlaan onder de grond moeten duiken en bij de kruising Westelijke Randweg/Wagenweg weer bovengronds moeten komen. Deze tunnel zou geboord kunnen worden en zou dan zo'n € 800.000.000 moeten kosten. Gezien de extreme kosten zou er voorlopig geen vervolgonderzoek meer komen.

Maart 2017: de Haarlemse wethouders zien een korte tunnel nog steeds zitten. Die heette toen geen Mariatunnel meer maar Kennemertunnel en zou honderden miljoenen euro's moeten gaan kosten. Deze tunnel was onderdeel van het mobiliteitsscenario van de gemeente Haarlem voor 2040. De tunnel is een van de pijlers onder de nieuwe Structuurvisie Openbare Ruimte (SOR).

Maart 2017: de Kennemertunnel is een splijtzwam in de Haarlemse politiek. Velen vinden het een megalomaan en geldverslindend project. Anderen vinden het een vitaal onderdeel van de verkeersring rond Haarlem (A9, Westelijke Randweg, Kennemertunnel, Schipholweg), waardoor er in de stad veel ruimte ontstaat.

November 2017: de gemeente Heemstede is de verkeersdrukte in de gemeente helemaal zat. De Kennemertunnel biedt volgens de gemeente Heemstede toch een deel van de oplossingen.

Juni 2018: de gemeente Heemstede zit nog steeds met alle verkeersproblemen in zijn maag. Een grote oplossing zoals de Mariatunnel/Kennemertunnel is echter zo kostbaar, dat het geen optie is.

Februari 2021: Haarlem stopt met plannen voor het bouwen van de Kennemertunnel. De problemen worden gevormd door de enorme kosten, terwijl de tunnel niet het gewenste effect heeft. Wel moet de doorgaande route aan de zuidkant van Haarlem aangepakt worden. Men wil in zijn algemeenheid in Haarlem meer ruimte voor de fiets en de voetganger en het openbaar vervoer. De ruimte in Haarlem is nu eenmaal zeer beperkt! Het blijft gewoon heel erg lastig.

Bibliografie kort

(Boorsma, 2018) (Boorsma, 2019) (Brand, 2024) (Bruyn, 2025) (Bruyn, 2025) (Bruyn, 2025) (Engelen, 2019) (Geist, 2014) (Geist, 2015) (Geist, 2017) (Geist, 2018) (Geist, 2018) (Holversteijn, 1990) (Holversteijn, 1991) (Holversteijn, 1993) (Jong, et al., 2015) (Leeuwen, 2006) (Mijttenaere, 2025) (Oostveen, 2023) (Polman, 1991) (Redactie_Haarlems_Dagblad, 2019) (Redactie_HaarlemsDagblad, 2020) (Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed) (Smakman, 2017) (Smakman, 2018) (Stichting_Beeldengalerij_Haarlem) (Temminck, et al., 1984) (Vording, 2020) (Vording, 2021) (Wagt, et al., 2005)

12 Bibliografie

Boorsma, F. 2018. Kroniek 2017. *Haarlem Jaarboek 2017*. 2018, Vereniging Haarlem.

—. **2019.** Kroniek 2018. *Haerlem Jaarboek 2018*. 2019, Vereniging Haerlem.

Brand, W. 2024. Joost Swarte maakt poort als entree van Haarlemmerhout. *Nieuwsblad Haarlem*. Week 48 November 2024, p. 1.

Bruyn, P. 2025. Houtfestival: Met zijn groep Balima staat Aboubakar Traoré zondag 15 juni op het Houtfestival. Op zoek naar balans tussen pop en traditie. *Haarlems Dagblad*. 12 Juni 2025, p. Regio 8 en 9.

—. **2025.** Interview: Marleen Klooswijk neemt afscheid van Houtfestival. "Laagdrempelig en zonder barrières". *Haarlems Dagblad*. 12 Juni 2025, p. Regio 8 en 9.

—. **2025.** Muziek, ontmoeten, eten en drinken op het festival. *HaarlemsDagblad*. 12 Juni 2025, p. Regio 9.

Engelen, L._van. 2019. Beeldengalerij op Fonteinlaan en Dreef in Haarlem ook in 2020 te zien. *Haarlems Dagblad*. 26 November 2019.

Geist, H. 2018. Beelden langs route naar Haarlemmerhout. *Haarlems Dagblad*. 17 Mei 2018.

—. **2018.** Beeldengalerij komt eraan: 10 kunstwerken tussen de Hout en binnenstad Haarlem. *Haarlems Dagblad*. 15 November 2018.

—. **2017.** Gemeente wil A9 als verkeersring voor Haarlem. *Haarlems Dagblad*. 8 Maart 2017.

—. **2015.** Mariatunnel: luchtkasteel van 800 miljoen euro. *Haarlems Dagblad*. 2 April 2015.

—. **2014.** Ten strijde tegen het Haarlemse verkeersinfarct. *Haarlems Dagblad*. 14 Februari 2014.

Helversteijn, W. 1993. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 1992*. 1993, Vereniging Haerlem.

—. **1990.** Kroniek. *Haerlem Jaarboek 1989*. 1990, Vereniging Haerlem.

—. **1991.** Kroniek. *Haerlem Jaarboek 1990*. 1991, Vereniging Haerlem.

Jong, K. de en Wynands_van_der_Ley, L. 2015. *Zuiderhout, een Haarlemse wijk tussen Hout en Spaarne*. Haarlem : Spaar en Hout, 2015. ISBN 978908683 0510.

Leeuwen, K. van. 2006. Kroniek. *Haerlem Jaarboek 2005*. 2006, Vereniging Haerlem.

Mijtenaere, A. de. 2025. Nadenken over massaliteit van festival komende jaren. *HaarlemsDagblad*. 7 Mei 2025, p. Regio 1.

Oostveen, J._van. 2023. Een nieuw pronkstuk voor de Beeldengalerij aan de Dreef: Ik word hier zo blij van. *Haarlems Dagblad*. 26 September 2023.

Polman, W.B.J. 1991. Monumentenzorg Haarlem. *Haerlem Jaarboek 1990*. 1991, Vereniging Haerlem.

Redactie_Haarlems_Dagblad. 2019. Beeldengalerij langs Haarlemse Dreef nadert opening. *Haarlems Dagblad*. 13 Mei 2019.

Redactie_HaarlemsDagblad. 2020. Uittip: Robots houden omgeving van de Dreef in de gaten; en andere nieuwe kunstwerken in de Haarlemmerhout. *Haarlems Dagblad*. 24 September 2020.

Rijksdienst_voor_het_Cultureel_Erfgoed. Haarlem, Monumentnummer 19876. *Rijksmonumentenregister*. [Online] [Citaat van: 23 April 2025.] <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/19876>.

Smakman, S. 2018. Akkoord Heemstede blijft veel te vaag. *Haarlems Dagblad*. 1 Juni 2018.

—. **2017.** Heemstede is files 'echt helemaal zat. *Haarlems Dagblad*. 6 November 2017.

Stichting_Beeldengalerij_Haarlem. Beeldengalerij Haarlem met onderliggende pagina's. *Beeldengalerij Haarlem*. [Online] [Citaat van: 24 April 2025.] <https://www.beeldengalerijhaarlem.nl/De-Beelden/>.

Temminck, J.J., et al. 1984. *Haarlemmerhout 400 jaar, "mooier is de wereld nergens"*. Haarlem : Schuyt & Co C.V., 1984. ISBN 90 6097 166 3.

Vording, M. 2021. Haarlem wil af van de vervuilende auto: 'Meer van hetzelfde is geen oplossing'. *Haarlems Dagblad*. 15 Februari 2021.

—. **2020.** Nieuw ontwerp Haarlems restaurant Dreefzicht: minder parkeerplaatsen en meer groen. *Haarlems Dagblad*. 10 December 2020.

Wagt, W. de, et al. 2005. *Architectuurgids Haarlem*. Haarlem : Uitgeverij 010, Rotterdam, 2005. ISBN 90 6450 550 0.